

62 48 256

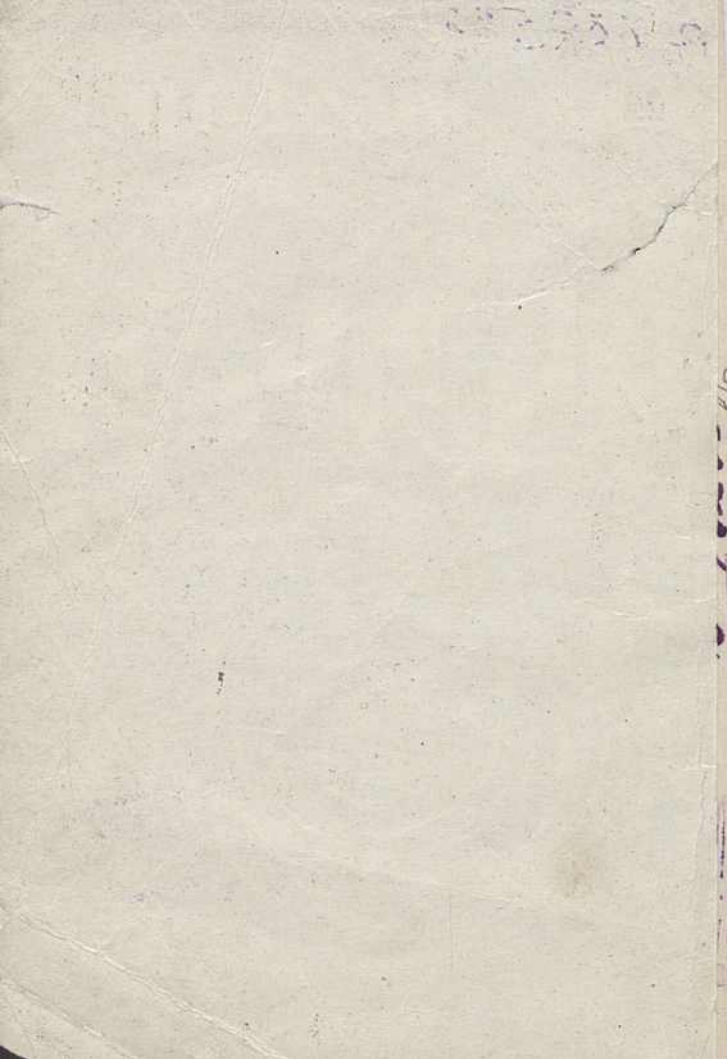
А. ДУДАР

МАРШАЛЪА

А

Т

Ба 48 256

сс
30633

Ал. ДУДАР

МАРСЭЛЬЕЗА

АПАВЯДАНЬНІ

А
1964 г.

ВЫДАЊНЕ ЦБ „МАЛАДНЯКА“
МЕНСК — 1927

Кол. аццо
1994 г.

9A8VA LA

30072
02

№	L. V. B.	9.11.147
_____	ин.	_____

Бк. J. min-
 2. № 154.384.
 no 10.7.22.

МАРСАВРЕЗА

△
 Менск,
 Друкарня
 Профтэхнічнай
 Школы, а. № 3454.
 У ліку 1500 экз.
 Галоўлітбел
 № 26345.

20072-0

25.04.2009

Менск
 1927

МАРСЭЛЬЕЗА

Там, на ўзгорку над рэчкаю, дзе разьбягаюцца ў поле і ў лес дарогі, стаяў стары, калісьці белы, касьцёл. Быў ён высокі, і тонкімі лініямі сваімі лісьліва імкнуўся да неба—празрыстага і роўнадушнага. Уся дарога ад вёскі да касьцёлу была абсаджана кучаравымі пахкімі ліпамі, і такімі-ж ліпамі абсаджаны быў увесь цвінтар. Бывала, калі быў ён яшчэ праваслаўнаю царквою, пазьбіраюцца ў сьвята людзі: дзяўчаты, як мак той, цвітуць каляровымі хусткамі і спадніцамі; хлопцы перад імі наперабой завіхаюцца, а далей, пад ліпамі сталыя гаспадары пыхкаюць люлькамі—гутаркі вядуць паважныя, гаспадарскія. А там, за плотам на лужку падшывальцы малыя па траве коўзаюцца. Жыцьцё кіпіць, бы ў катле—сьвята на тое...

Юрка бадай і ня помніць тых часоў. Малы яшчэ быў. А там вайна, страляніна, пажары—не да сьвятаў людзям. Цяпер—тым больш: усе ў Лужкох праваслаўныя, толькі тры двары

каталіцкія, дык праваслаўным трэба аж у Лаўчаны за дзесяць вёрст ехаць. Вядома, у гэтую далячыню калі і выберацца хто, дык толькі па вельмі паважнай справе—кірмаш які, ці што. І хмура стала ў Лужкох. Завёўся быў гурток нейкі беларускі, пару спэтакляў наладзіў—валам людзі ішлі,—але не пасьпеў Юрка добра разабрацца, што ён за гурток такі: прыехалі з гміны, забралі настаўніка, што за старшыню быў, яшчэ хлапцоў з пяток забралі, і вось ужо гады чатыры, як ні слуху, ні духу пра іх.

Маркотна Юрку. Дзякуй богу, не маленькі хлопчык—дваццаты год стукнуў. І каб з твару брыдкі—нельга сказаць: дзяўчаты часамі заглядаліся. Ды што вясковыя дзяўчаты! Настаўніцу прыслалі з Кракаву ці з Пазнані—і тая на яго заглядалася. Адноўчы ўпоцёмку на вечарыне прытулілася была да яго, але неяк ён павярнуўся нязграбна і зламаў ёй штосьці—шпільку ў гарсэце, ці што—дык перастала тады. Потым толькі даведаліся ўсе, што настаўніца гэта, як-бы сказаць, не па таму лемантару грамаце вучылася. Валаводзілася яна з рознымі панамі, а пасья ад вясёлага жыцьця скулы нейкія па целе пашлі і голас трошкі ахрып. Ну, дык адзін з яе дабрадзеяў і прыстроіў яе настаўніцаю. „Усё роўна, кажа, гэтыя лапацёны ў школу і носу не пакажуць“. Яно так і вышла, бо школа польская, а ў Лужкох нават і лаяцца папольску ня ўмеюць.

Маркотна Юрку. Сілы шмат—як мядзвездзь здаровы ўрадзіўся. Удвох з бацькам усю работу, як вокам мігнуць, скончаць—і колькі там тае работы: на дзеве дзесяціны, ды на аднаго каня—жаль адзін. Праўда, пры гаспадарцы вечна работа знойдзецца—ды ці-ж гэта Юрку маркота? Так часамі, абы час зьвесці, заверне на вечарынку—пагуляе. Але ня цешаць Юрку вечарыны. Калісьці, яшчэ як не забралі настаўніка, вывучыўся Юрка грамаце. Пакуль быў настаўнік—даваў кніжкі чытаць. Юрка чытаў з захапленьем. З натугаю ў кожную літару проста ўгрызаўся; з вялікага напружанья на носе кропелька, але Юрка яе не заўважаў...

Маці ня раз скардзілася:

— Вось, не раўнуючы, як рабін той, сядзіць і грызе.

Аднак, хутка яе скаргам прышоў канец, бо сын перачытаў усе кніжкі, якія былі ў вёсцы—ад старога задачніка да нейкага дасьледваньня аб галосных гуках у апокрыфах Кіеўскага пэрыяду. Гэта дасьледваньне нейкім цудам папала ў хату Максіма Шпака і зрабілася свайго роду фамільнай рэліквіяй—было яно апраўлена ў зялёны калянкор і на вокладцы золатам былі адбіты літары Э і Ю. Больш чытаць ня было чаго.

Пачуў Юрка, што ў Юзафа Купрыяновіча кніжкі водзяцца. Юзаф хлапец бывалы, у легіёнах быў, па сьведзе павалачуўся.

Зойдзе Юрка да Юзафа—той адразу і пачынае пра свае ўчынкі багатырскія апавядаць. — Пад Бабруйскам акружылі нас сто тысяч маскалёў. Усе ўзброеныя і ўсе бальшавікі... „Здавайся!“ крычаць нашаму генэралу. „Ня здамся“—гэта давуцца наш адказвае. „Здавайся“. „Ня здамся“. І вось кліча пан генэрал мяне і кажа: „Пан Юзаф Купрыяновіч—поляк?“ „Так ёст, пане генэрале“, — адказваю. „Дык вазьмі дваццаць легіяністаў і разгані гэты зброд. Ешчэ Польска не згінэла“... І вось я...

Юрка ўжо і ня слухае, што пляце Юзаф. Юзаф сам ведае, што хлусіць, ведае, што ніхто яму ніколі не паверыць, але сам захапляецца і выдумляе, выдумляе без канца. І як яго конь на міну наскочыў, і як яму куля ў крыжык нацельны папала, што і цяпер рана ёсьць на грудзёх. Па-праўдзе ў Юзафа былі аж дзьве баявыя раны: адна была ў ніжняй часьці сьпіны, і дастаў ён яе недзе ў бойцы, каля Любліну, а другая каля вуха, толькі не агнястрэльная—нейкі шавец у аднэй варшаўскай піўной прыпчатаў...

Юрка незадоволена цягнецца ад легіянера да хаты: усе кніжкі ў Юзафа на польскай мове, а Юрка папольску ня ўмеє.

Маркотна Юрку.

Ш

Увосень прыехалі ў Лужкі нейкія дэпутаты. Гаварылі яны з сялянамі папростаму, распытваліся, як ім жывецца, як з зямлёю справы, як са школаю. Сяляне спатыкалі іх спачатку пахлавіва, бо раней, калі прыежджаў хто ды распытваўся, дык канчалася справа звычайна тым, што павялічвалі падаткі. Але на гэты раз неяк прапала ўсякая трывога. Першы раз прыехалі як-бы свае людзі—гавораць гэтак ласкава, ды папростаму...

Сказалі, што ўвечары будзе сход і там будуць раздаваць літаратуру...

Юрка цэлы дзень круціўся ў Ахрэмавай хаце, дзе спыніліся прыежджыя, і зайздросна паглядаў на звязкі зялёных, ружовых, белых кніжак.

Увечары дэпутаты шмат гаварылі аб тым, як цяжка ўсім жывецца і што трэба агульнымі сіламі дамагацца лепшага жыцця, што ў грамадзе сіла і што ў першую чаргу трэба паклапаціцца аб школе—каб дзеці нявучонымі не засталіся. Пасьля сходу, раздавалі літаратуру, і ўсе гаспадары расьпісваліся на нейкай паперы. Нават Юркаў бацька паскроб патыліцу, пашморгаў носам, ды і паціснуўся да стала.

А Юрка забыў усё на сьвеце, як папаліся яму ў рукі кніжкі. Асьцярожненька перакладаў іх з рукі ў руку, удыхаў пах фарбы, разглядаў роўненькія чорныя літары загалоўкаў...

IV

Нешта гарачае і горкае кіпіць у грудзёх Юркі. Ён ніколі нічога не зрабіў, ніколі нікога не пакрыўдзіў. Нават тады, як усе падпісваліся, ён не падпісаўся. За вошта яго забралі, ён ніяк ня мог зразумець.

Дый ніхто гэтага добра ня мог уцяміць. Вунь там пад вакном сядзіць Лявон Ахрэмчык. Пакінуў дома старую жонку ды сына, што на вайне ногі страціў. Хто ўзарэ яго дзесяціну? І чым ён правініўся перад законам?

Бацька сядзіць у кутку. Нярухомы, як камень. Толькі ў вачох нешта сьвеціцца, дума нейкая цяжкая і вострая. Бацька кажа Юрку, што сорамна яму, маладому хлопцу, енчыць ды вешаць нос на гвінту.

— Ты зразумей, што забралі толькі такіх, як мы. Вунь ні Купрыяновічаў, ні Грыбоў пальцам не кранулі, бо багатыя... А ты-ж пісьменны, як табе ня сорам... Школу-ж мы толькі сваю зрабіць хацелі, а ты... Э-эх...

Душыць каменьне сьцен. Усе думкі высмактывае праклятая турма... Забралі, а за вошта—зноў лезе праклятае пытаньне... Нешта варушыцца ў грудзёх—незразумелае, нязнанае; давяць муры і вось-вось выдавяць, выганяць праз горла гэта нязнанае...

З кутка некалькі галасоў зацягваюць песню,
Юрка ўслухоўваецца ў словы...

...Мы знаём, што трэ-эба рабіць,
Што трэба свабоды, зямлі чалавеку,
Што трэба владзеяў пабіць...

— Ня можна ў камэры сьпяваць!— хрыпіць
з дзьвярэй заспаны і злы голас наглядніка.

Але ў адказ яшчэ гучней разгортваецца...

...Сьмяюцца над намі багатыя людзі,
Здаецца, панамі іх зваць.

— Купрыяновічаў не зачэпілі, Грыбоў ці
Кучмаў і пальцам не кранулі,— праносіцца ў
галаве Юркі.

У дзьверы ўскочыў нагляднік.

— Маўчаць, быдла!..

За ім яшчэ некалькі.

Заварушылася ў грудзёх горкае... Расьце,
кіпіць, разгараецца. Вышэй, і ўжо голас Юркі
далучыўся да агульнага хору. Сьпявае ўся ка-
мэра. Голас наглядніка тоне ў сьпеве, і сьмеш-
наю здаецца яго крываногая фігура і яшчэ
сьмяшней глядзець, як ён у бясьсільнай ярасьці
топае нагамі...

...Мы дружна паўстанем з сярпамі, з касамі
Прагонім зямлі палачоў...

У карыдорах гвалт. Сьпеў падхапілі ўсе камэры. Уся турма напоўнілася ўрачыстым гнеўным сьпевам. Канчалі і пачыналі спачатку.

Начальнік турмы вызваў нарад паліцыі.

Але доўга яшчэ ў перапуджаныя завулки старога гораду праз цемру і высокія сьцены ляцелі палкія і горкія гукі...

...Бяз хлеба, бяз грошай працуй,
Усюды ганяюць, усюды сьмяюцца...

У гэту ноч Юрку чужо не да сьмерці зьбілі за тое, што ён за каўнер выкінуў з камэры крываногага наглядніка, які памыкаўся ўдарыць старога Лявона Ахрэмчыка. І калі Юрку змучанага, чужо жывога кінулі ў халодны асьлізлы карцэр, у галаве яго не змаўкалі адрывкі гордай песьні...

...Ад веку мы спалі і нас разбудзілі
Мы знаем, што трэба рабіць...

Нязнае...

ФАЛЬВАРАК ПАДМОШША

I

За вакном была завея і белыя цені насіліся за вакном, прынікалі да шыбаў, пужалі і вабілі. Вецер, як шалёны конь, насіўся па стрэхах, заядла калаціў іх белымі капытамі і дзіка іржаў у коміне.

Палахлівым клубочкам стуліўся ў даліце фальварак Падмошша. Трывожна сустракаў ён крутыя налёты завірухі; маўкліва, напружана ўзіраліся здранцьвелыя ад холаду вартаўнікі туды, дзе нявыразнаю чорнаю істужкаю чарнеў лес. У фальварку толькі чырвонаармейцы: гаспадар выехаў калісьці яшчэ ў нямецкую вайну і ніхто ўжо ніколі ня чуў, дзе ён і што з ім. Казалі, што быў ён вялікі багач і скнэра, і што шмат золата захавана ў фальварку. Аднак, ніхто ніколі ня ведаў гэтага напэўна і ніхто ня мог адшукаць у Падмошшы хаця-б крупінку золата. А шукалі старанна. Сьляды гэтых шуканьяў выразна захавалі на сабе моцна раскалупаныя падлогі ў хатах і сьцены надворных будынкаў. Было няпрытульна ў гэтых шэрых, патрухлелых сьценах. Нейкаю варожаю пустатою зіялі

закапцелья куткі, дзе калісь мясьціліся бажніцы; шырыліся і паглыбляліся ўсе шчылінкі ў падлозе і ў сьценах. Нешта таёмнае выглядала адтуль, адганяла сон і навявала нейкую трывогу. Можа таму ня змыкаў вачэй Антон Цюгай—камандзір роты—стары і заядлы; ня спаў, мабыць, ён і таму, што сёньня ўвечары яшчэ нешта рабілася ў лесе і на сьвежым сьнезе бачылі напоўзасыпанья сьляды многіх конскіх капыт.

— Ня сьпяць, сукіны дзеці,—думае Цюгай. І чорт мяне дзёрнуў Міхалёнка ў мястэчка адпраўляць. Засталося чалавек сорак людзей і рабі, што хочаш. Нападуць бандзюкі—як парасят перабяруць.

Цюгай курыў папяросу за папяросай і хмары дыму тонкаю заслонаю вырасьлі да самай столі. Цюгаў слухаў, як вые вецер, як падвывае завірусе воўк недзе каля лесу. Глядзеў ў зацярушаныя шыбы, але ня мог нічога разглядзець у мутнай шэрані.

— Цьфу ты, чорт!.. Вось жыцьцё сабачае, каб на яго звод. Сядзі тут і калей нямаведама чаго. Цюгай хадзіў па пакоі і разважаў сам з сабою, і перад ім праносіліся розныя абрыўкі і малюнкi з гэтых шалёных гадоў.

Уся моладзь калісьці дзівілася, як ён у 17 годзе кінуў раптам завод і запісаўся ў Чырвоную гвардыю. За гэтыя тры гады пабываў усюды, усяго наглядзеўся і пораху нанюхаўся

грунтоўна. Цяпер лягчэй. Цяпер хай толькі скончыцца справа з бандытамі, а тады—ого-го! Цюгай яшчэ пакажа маладым хлопцам, як трэба каля станка хадзіць...

Гудзіць завіруха. Вецер з кожным разам ўсё з большымі сіламі лупіць па страсе, па прамерзлых сьценах і здаецца, што стары дом чуць стрымлівае яго напор—вось-вось падасца і рассыплецца ў труху. Вые воўк у лесе, і Цюгай, як воўк, ходзіць па хаце адзін.

— Хаця-б з Міхалёнкам чаго ня здарылася?!

Вецер з новаю сілаю наляцеў на дом і ў гэты самы момант у дзьверы сунуўся карнач Халімончык.

— Так што, таварыш камандзір, бабу нейкую нашы хлопцы затрымалі. Сюды прывесьці, ці што?..

— А дзе затрымалі?

— У полі, каля дарогі. Кажа, што зблудзіла просіць, каб дазволілі пераначаваць.

Халімончык памяўся.

— Вядзі сюды.

— Слухаю, таварыш камандзір. Зараз. Праз пару хвілін перад Цюгаём стаяла маладая жанчына гадоў дваццаці пяці з тонкім ружовым тварам і вялікімі запалымі чорнымі вачыма. Двое чырвонаармейцаў, здаволеныя выпадкам пагрэцца, абапёрліся аб вінтоўкі каля дзьвярэй. Цюгай пытліва аглядаў жанчыну. Яна, відаць, саромілася і старалася заняць, як мага, меней

месца, сьціснуцца ў маленькі, няпрыкметны камочак...

— Хто вы і адкуль?

— Настаўніца з Амговіч. Прозьвішча маё Вярлоўская, Ганна Пятроўна Вярлоўская, — паўтарыла яна. Яе манэра выгаварываць словы выразна і разьдзельна сапраўды выкрывала ў ёй настаўніцу.

— Была ў Белькавічах. Там мая калежанка — хворая. Ня было каму даглядаць. А ў мяне заўтра сход і я, ня гледзячы на завіруху, выбралася ў дарогу.

І падумаўшы дадала.

— Я, мабыць, была-б ужо цяпер дома, але завіруха гэтая... зьбілася я з дарогі і чуць не замерзла ў полі...

— Дакуманты ў вас ёсьць?

— А як-жа! Вось...

І, пакапаўшыся ў кішэні, дастала некалькі паперак з пячаткамі, замусоленых, пацёртых.

— Вось тут пасьведчаньне і профсаюзны білет.

Цюгай праглядзеў.

— Вы ведаеце, куды вы забраліся? — запытаўся ён, аддаючы дакуманты.

— Не ўяўляю, нават...

— Гэта Падмошша. Пятнаццаць вёрст ад Белькавіч, а ад Амговіч — вёрст дваццаць пяць будзе.

Жанчына жахнулася.

— Ай-я-я... Вось дык дарожка... Што-ж мне цяпер рабіць?

— Прыдзецца пераначаваць тут, а заўтра як-небудзь даставім вас на месца.

У яе вачох загарэліся і пагасьлі дзьве злыя зялёныя зоркі, але гэтага ніхто не заўважыў. Яна аглядалася кругом.

— Праўда, роскашы лішняй мы вам ня можам даць. Прыдзецца вам у гэтым пакоі прыстроіцца, бо тая палавіна ўся чырвонаармейцамі занята.

Памаўчалі.

— Ну, дык, як, застаецца?

— Мабыць, прыдзецца, калі дазволіце...

Цюгай зрабіў знак чырвонаармейцам. Тыя вышлі. Халімончык памяўся на парозе, нешта хацеў сказаць, але махнуў рукою і вышаў. Цюгай паглядзеў, ці ўсё ў парадку ў пакоі і пачаў апрацаваць.

— Ну, вы тут устрайвайцеся. Я зараз прыду, — сказаў ён, прышпільваючы кабур.

II

Вышаў на двор разам з Халімончыкам. Завіруха зьбівала з ног, сьляпіла вочы, блытала шынэль у нагах. Цюгай асьцярожным воўчым крокам вышаў за браму. Праверыўшы пасты на дарозе, вярнуўся, гаспадарчым вокам агле-дзіў увесь двор.

— Самая пара для ваўкоў і... для банды-таў,—кінуў ён Халімончыку.

— Так, сеньня трэба вуха востра трымаць,—данеслася праз гул ветра.

— Міхалёнак сеньня, мабыць, пабаяўся ісьці ў такую непагодзь. Малавата нас. У яго ўсё-ж такі сорак чалавек,—як-бы сам з сабою разважаў Цюгай.

Халімончык нешта мармытнуў у адказ і абодвы ўвайшлі ў сенцы. Сенцы дзялілі будынак на дзьве няроўныя палавіны. Каля самых дзьвярэй быў уваход у штаб, які служыў і пакоем камандзіра. У глыбіні былі дзьверы ў другую палавіну, дзе ў цёмных старых пакоях зьбіўся бадай што ўвесь атрад. Адтуль чуліся песьні і нават нейкі маладзец заўзята нешта вытанцоўваў, так што аж падлога траслася.

— Укладывай хлапцоў спаць, а то зморацца, а заўтра будуць лыпаць вачыма. Толькі, каб быць усё-ж такі напегатове—усяк бывае...

— Слухаю...

Цюгай расчыніў дзьверы ў свой пакой і разам з ім укаціўся ў цёплую хату і вагромністы клуб марознага пару.

— Ну, вось і мы,—жвава пахлопваючы рукамі і зьнімаючы шинэль, сказаў Цюгай.

Жанчына ўжо зрабіла сабе на канапе нешта накшталт пасьцелі. Цёмны куток адразу напоўніўся нейкаю прытульнасьцю, якую можа стварыць толькі жанчына.

— Абсталяваліся?—усьміхнуўся Цюгай. І ўсьмешку пастараўся зрабіць як можна цяплейшаю і мяккаю.

— Так!.. Мне вось за вас страшна было...

— А што?

— Вы ў гэткае надвор'е пайшлі і так доўга затрымаліся, што я ўжо думала, ці ня зблудзілі дзе, часам.

Цюгай усьміхнуўся.

— Нічога, людзі прывычныя. Наша справа—самі разумееце. Сягоньня ў хаце, заўтра ў полі, а там можа і ў зямліцу.

Жанчына спахмурнела.

— І ў мяне бацька вось так... загінуў.

— А што з вашым бацькам?

— У польскую вайну, пад Ваўкавыскам забіты.

Цюгай не хацеў трывожыць жанчыну пытаннямі, але адразу ў ім зварухнулася нейкая пяшчотная прыхільнасць да яе. Відаць, яе бацька быў братам яго па справе, відаць, жыцьцё палажыў за тое-ж, за што ён кладзе свае сілы вось ужо чацьверты год.

— Вы замужняя?—чамусьці запытаўся ён.

— Удава, — уздыхнула жанчына. — І муж там-жа... загінуў.

Відаць гэтыя ўспаміны значна растрывожылі яе сэрца. Вочы заблішчэлі вільготным бляскам... Цюгай бачыў перад сабою жанчыну, якая ад-

дала яго барацьбе двух бліжэйшых людзей...
А ён нават не паклапоціцца аб ёй...

Цюгай зусім не заўважыў, як зноў загарэліся і пагасьлі зялёныя злыя зоркі ў яе вачох.

— Вы, відаць, змарыліся, таварыш, кладзецца спаць. Гэта мой загад, мяне тут усе павінны слухацца, — жартаўліва закончыў ён. — Вам можа сьвятло перашкаджае?

— Не, нічога.

І жанчына пачала ўладжвацца на сваёй канапе. Праз нейкі час глыбокі і роўны подых паказаў, што яна моцна сьпіць.

III

Гадзіну ўжо сядзіць Цюгай за сталом. Перад ім ліст, знойдзены сёньня перад дзвярыма на ганку. Цюгай ня спаў некалькі начэй і таму ў вачох ходзяць цёмныя плямы, а крывыя літары распаўзаюцца ва ўсе бакі і ніяк не паддаюцца воку. Ліст гэты даўно прачытаны і Цюгай рашыў не зьвяртаць ніякай увагі на гэту справу. У лісьце гаварылася, што конная банда палкоўніка Гілярэвіча з дня на дзень рыхтуецца напасьці на фальварак, што атаман ня ведае колькі людзей у фальварку і таму баіцца яшчэ нападаць і што аўтар гэтага ліста хоць і ў бандзе, але спачувае „пролетарскай радыкальнай уладзе“ і гатоў паправіць сваю памылку,

вярнуўшыся ў чырвоны стан і толькі каб не расстралялі. Подпісу ня было, а ўнізе была таропкая прыпіска: „не паддавайся бабе“. Цюгай, калі прачытаў гэту параду, з усмешкай успомніў пра свае пяцьдзсят гадоў і пра пакінутых у Менску на Ляхаўцы жонку і дачок. Потым думкі перанесліся на сына, які быў у другім атрадзе і можа цяпер таксама сядзеў дзе-небудзь у глушы, трывожна прыслухоўваючыся да кожнага гуку знадворку. Цюгай гардзіўся сваім сынам. Ён соты раз успамінаў цяпер, як Міхась пад Баранавічамі ўскочыў на кані на палаючы мост, і пад кулямі павёў за сабою полк. Пра гэты ўчынак нават палякі гаварылі з пашанаю. У вачох Цюгая расьцілаўся нейкі туман і вось з туману пачалі выступаць жывыя людзі. Вось Міхась едзе на кані, а разам з ім Халімончык, Міхалёнак і ён сам. Там недзе за лесам страляніна, бухаюць гарматы. Вось з-за лесу паказаліся польскі разьезд. Міхась крычыць: „рыхтуйся!“ Усе ўскідваюць карабіны, а палякі ўсё бліжэй і бліжэй. Самы пярэдні сьмела пад'яжджае да Цюгая, шырока раскрывае рот і раптам крычыць: „Не паддавайся бабе!“ Цюгай хоча выстраліць і чуе, што нехта з-пад лакця ў яго выцягвае карабін. Цюгай не дае, а той паляк хапае карабін, вырывае і пачынае ўцякаць. Вось ужо далёка. Цюгай скача за ім са ўсіх сіл. Раптам конь спатыкаецца, Цюгай ляціць з сядла і... прачынаецца. За вакном усё так-жа

круціць завіруха, вецер яшчэ люцей б'ецца ў шыбы і яшчэ гучней завывае ў коміне.

Што такое? Дзе ліст і наган? Цюгай паварачвае галаву і... натыкаецца на чорны зірк нагана і пару насъмешлівых жаночых вачэй.

— Не паддавайся бабе,—з жахам мільганула ў галаве.

— Не варушыцеся,—спакойна сказала госьця. — Не варушыцеся. Вы ў маёй уладзе.

І вочы разгараліся нядобрымі аганькамі; цяпер і Цюгай убачыў іх.

— Вар'ятка,—пранеслася ў галаве думка. Цюгай выдавіў з сябе ўсьмешку.

— Слухайце, таварыш!..

— Я вам не таварыш,—тупнула нагою жанчына.—Вы ў маёй уладзе і пабачыце яшчэ, як у палкоўніка Гілярэвіча прымаюць „таварышоў“...

Шалёным тэмпам запульсавала думка... Палкоўнік Гілярэвіч... і гэты ліст, і жанчына. Папасьціся бабе. Да чаго ты дажыўся, Цюгай. Што тут парабілася.

— Вы ў самую пару заснулі,—насъмешліва пачала жанчына, як-бы у адказ на думкі Цюгая. — Нашым малайцам лягчэй было перабраць вашых. Навошта лішняя мітусьня, ці-ж няпраўда?

А Цюгай ужо ня слухаў. Бяда звалілася, як сьнег на галаву. А наган, яго стары баявы таварыш, гэтак варожа глядзіць цяпер на яго і так палка гараць за ім дзьве зялёныя злыя іскры...

— Гэта ўжо не вар'ятка...

Трэба выдзірацца, але як? Сілай тут нічога ня зробіш, трэба пусьціць у ход хітрасьць. У кішэні ёсьць браўнінг, трэба толькі адцягнуць увагу жанчыны. Цюгай зрабіў напалоханыя вочы і паказаў вачыма на дзьверы за сьпіною жанчыны.

— Не ашукаеце, — засьмяялася яна. Я гэтыя штучкі ведаю. Наогул, ня раю паднімаць панику, таму, што нашы людзі занялі ўвесь фальварак, а мне шкода было-б забіваць вас раней часу. Можа хочаце ведаць, хто я такая, і што гэта значыць?

Цюгай маўчаў.

— Я Ванда Крыстановіч, дачка гаспадара гэтага фальварку. Мой бацька, ахвіцэр польскай арміі, сапраўды забіты пад Ваўкавыскам, як я вам казалася, там-жа забіты і муж мой Вацлаў Яноўскі. А я вось паклялася мсьціць вам за ўсё — і за маёнтак, і за блізкіх людзей, і за гэту зямлю.

Цюгай маўчаў. Яго вочы гарэлі агнём злосьці на ўсіх, на самаго сябе, што даў сябе так падурному ашукаць.

— Ну, што-ж вы маўчыце? — У яе вачох цяпер не пагасаючы гарэлі зялёныя зоркі нянавісьці. Гаварыце, я хачу, каб вы гаварылі!

І яна топнула нагой.

На двары гудзелі галасы і, час ад часу, чуўся стогн. Цюгай маўчаў.

— Зараз мае малайцы пакончаць з вашымі ўсімі, там і прыдзе чарга на вас. Мы вас судзіць будзем.

— Што вы мяне пужаеце, — вырвалася ў Цюгая, — я такіх вось судзьдзяў у спадніцы, што спадцішка людзей кусаюць, называю...

І з вуснаў Цюгая сарвалася грузкае цяжкае слова.

— Та-та-та!.. Адразу відаць, што нікага выхаваньня не атрымалі. Перад вамі жанчына з шляхэтнай сям'і, а вы гэтак недалікатна. Грубіян.

А думка Цюгая працавала нясупынна.

— Няўжо гэтак і будзе? Няўжо гэтакі дурны, нікчэмны канец усіх паходаў, усёй барацьбы. Ізноў усплыла таропкая, няроўная прыпіска:

— Не паддавайся бабе...

Цюгай маўчаў. Ён лавіў кожны гук з надворку. Завіруха не змаўкала, але праз яе дзікі гул прывычнае вуха ўлавіла новыя гукі. Галасоў на двары прыбавілася. Пачулася некалькі слоў моцнай лаянкі... Няўжо дапамога?

— Палкоўнік абяцаў мне аддаць пад мой загад камандзіра таго атраду, які засеў у маім фальварку. Мая місія была паглядзець, якое ў вас тут становішча. Калі вы вышлі, я, праўда бяз вашага дазволу, пакарысталася вашаю лямпаю для сыгналацыі. Вы мне даруеце гэта маленькае самавольства, праўда?

У сенцах пачуўся здаўлены крык, а затым моцны стук у дзьверы.

— Ну вось і мая зьмена,—іранічна ўсьміхнулася Ванда.—Зараз я здам вас пану палкоўніку, а пасья будзем адпачываць. Я чалавек гасьцінны і затрымаю вас тут да заўтрашняй раніцы. А заўтра...

І Ванда, ня спускаючы нагана, пасунулася да дзьвярэй і вольнаю леваю рукою, ня глядзячы, адмакнула. Дзьверы адчыніліся, цераз парог пераступіла цёмная фігура...

— Пане палкоўнік,—пачала яна.

Але жалезная рука, так моцна сьціснула яе руку каля самай пясьці, што наган з грукатам паляцеў на падлогу...

— Міхалёнак!...—вырвалася ў Цюгая. І ў гэтым крыку было ўсё: і радасьць перамогі, і ўласная боль, і пякучы сорам...

— Міхалёнак!...

— Ён самы, таварыш Цюгай,—адказаў высокі чарнявы хлапец у шлеме з рэвальверам у руках. У пару пасьпеў.

— Што гэта вышла? Я, відаць, заснуў за сталом.

— Ды нічога. Яны ціханька пазьнімалі нашых вартаўнікоў, потым пашлі на тую палавіну, перавязалі нашых і ўжо над табою, здаецца, расправу хацелі ўчыніць. А я разлічваў папасьці сюды яшчэ ўвечары, але зблудзіў маласьць. Пакуль выбраўся на дарогу,

тое, сёе—ноч падышла. Мы сабе паціханьку едзем. Пад'яжджаем да Падмошша—гляджу—у сьнезе наш вартаўнік Іваноў—забіты. Я тут і зьмікіціў, што нешта ня так. Ачапілі фальварак, каней пакінулі, бачым—іх коні ў двары. А яны нават і ня выставілі пастоў. Ну, я значыць і загадаў, каб бяз шуму, патронаў ня траціць. Яны, відаць, не чакалі,—бадай што бяз бою здаваліся. Толькі палкоўніка іхняга прыкладам чуць-чуць папсаваць прышлося...

— Забілі!—дзіка крыкнула Ванда.

— Ды дзе там забілі? Жыве... А гэта цаца што тут рабіла,—паказаў Міхалёнак на Ванду.

— Сам бачыў—мяне ў палон забрала,—вінавата ўсьміхнуўся Цюгай.

На твары Міхалёнка нават усьмешкі не зьявілася.

— Ну, адным словам, банда кончана. Можна нам будзе і на пакой. Засталося іх там чалавек дзесяць, ня болей.

— А колькі ўзяў?..

— Трыццаць пяць, ды вось гэта...

Ванда горда глянула на яго.

* * *

Раніцаю адбыўся суд.

Пасьля дапросу Цюгай доўга гаварыў. І чырвонаармейцы, і акружаныя імі бандыты ўважна лавілі кожнае слова камандзіра.

— Мы паддаліся, таварышы, вялікай слабасці. Толькі дзякуючы энэргіі і сьмеласьці таварыша Міхалёнка мы не пакрылі сьцяг рэвалюцыі ганебнаю плямаю. Хай-жа надалей ня будзе такіх выпадкаў. Мы вучымся на ўласных памылках і наша ўчарайшая памылка павінна напамніць кожнаму з нас, што вораг ня дрэмле, што трэба быць зоркім і чуткім для того, каб перамагчы...

У склад суда ўваходзіў Цюгай, Міхалёнак і адзін чырвонаармеец. Пасьля нядоўгай нарады рашылі расстраляць на месцы правадыроў банды, каб перашкодзіць тым, што засталіся на волі, зрабіць яшчэ што небудзь. Ванда таксама была прысуджана да расстрэлу.

Прыгавар быў выкананы пад вечар. Завіруха змоўкла і чыстым роўным дыванам разаслаўся сьнег на полі і на стрэхах. Хісталіся квадратныя суровыя цені на тварах байцоў. Яшчэ мацней хмурыў бровы Цюгай і спахмурнелы твар Міхалёнка здаваўся вылітым з чорнай бронзы.

Калі ўсё скончылася, маўкліва вярнуліся ў фальварак.

— Заўтра ў паход,— сказаў Цюгай,— заўтра зраньня!

СПАТКАНЬНЕ

(Эскіз)

Бываюць ночы сінія. Па эмалі неба, як нейкія кветкі зялёныя, нясутэйшыя, рассыпаны зоркі і здаецца, што можна іх пералічыць.

І вось прышлося шмат бачыць. Бялявыя садкі Украіны і сталёва-шэрыя кручы Каўказу. Цёмныя празрыстыя прасторы і нагія кручы Паваложжа. Шмат бачыць прышлося і ўсё-ж такі не магу забыць адной з такіх начэй. Бо бываюць такія толькі на Беларусі, і толькі наш туман можа расьсеяцца лёгкаю мушццю па небе. Хто знае? Можа і зоркі ў нас ад таго зялёныя. Можа і неба ад таго шалясьціць эмалью...

Тры дні ня меў я прытулку. Доўгія галодныя дні, поўныя распачы і трывогі. Пасля разгрому арганізацыі мне ня можна было паказвацца ні ў горадзе, ні ў вёсцы, бо ўся акруга была перапоўнена жандарамі, і мае прыкметы былі вядомы кожнаму з іх. Спадзявацца на нядбаласьць жандараў нельга было. Былі яны ўсе ўпартыя і неўмалімыя, бо дзесьці ў Пазнані пазаставаліся іх дзеці і жонкі, ненасычаныя яшчэ, палкія, жадаючыя... І таму парыўней

былі рухі, і брыдка я смага кіпела ў грудзёх і хацелася хутчэй выслужыцца і пайсьці ў адстаўку пад ціхія пазнанскія стрэхі, у цёплыя двухспальныя ложка. За кватэрай маёю сачыў, здавалася, адзін ставокі шпik, і мне заставалася толькі брадзяжыць у ніжнім горадзе, дзе кіпень людзей і бруд, і туман і дзе нават брат не знайшоў-бы брата. Але і тут трэба было быць асьцярожным.

Першы дзень прайшоў даволі хутка і гладка. І калі змоўк дзень і па вуліцы заснавалі толькі цені брадзяг і прастытутак, я забіўся ў пустую будку, дзе днём прадавалася тухлая зеляніна, і моцна заснуў.

Калі я прачнуўся, дык першаю маёю думкаю было, каб не папасьціся тут. Я асьцярожна выглянуў з-пад будкі. Было ўжо зусім сьветла, але кругом—ні душі. Каля мосту стаяў паліцыянт і, перагнуўшыся праз бар'ер, сачыў заспанымі вачыма за тым, як разьбівалася мутная вада аб сваі, як круцілася ў вадзе перапужаная трэсачка...

Зноў тузаніна, тлум людзей і галодны, няпрытульны дзень. У мяне ня было грошай. Пайсьці да знаёмых—значыла папасьціся. Красьці ці прасіць—ня ў прынцыпе справа,—але гэта таксама прымушала выплысьці з на-тоўпу і зноў-жа—папасьціся. І вось блудзіў я паміж сытых і галодных, як я, паміж злых і добрых, тлустых і худых. Неяк глыбей і вастрэй

стала розьніца паміж людзьмі. Ня ведаю, можа ў гэтыя дні было больш сэрца, чым розуму: толькі справа мая стала яшчэ бліжэй і мілей мне. І балела душа, калі бачыў худых абадраных жанчын, якія асьцярожна таргаваліся за жмуток цыбулі ці за кавалак ляжалага мяса. Можа і таму абвастрыўся боль, што бачыў і другіх. Бачыў поўнапраўных і намазаных, прывабна апранутых, і гутаркі чуў. Блудлівыя, патаемныя гутаркі. Асклізлыя, ак асеньні брук, салажавыя, як цукеркі з сахарынам...

І вось тады настала другая ноч. Вось такая зялёнавокая, ды як з горнага крышталю, стыглая і выразная. Можа таму, што голад ужо адабраў шмат сіл, можа таму, што зьявілася нейкая прывычка да кожнага становішча, але ўжо ня так востра стаяла пытаньне, каб не папасьціся. І таму больш сьмела ішоў я па вуліцы, менш туліўся да шэрых халодных сыцен і менш думаў пра заўтрашні дзень.

І гэта была ня слабасьць.

Гэта шалёная іскрыстая гранёная цемра, маўклівая і няўхільная, яна робіць свой асаблівы ўплыў на чалавека. Лягчэй забіць чалавека ўночы і ня толькі таму, што ў цемры ня ўбачыш апошняе сударгі анямеўшых ад жаху вачэй. Лягчэй узяць жанчыну, якая ўдзень робіць уражаньне няпрыступнай і зусім не таму, што цемра хавае ад людзей. Слабнуць мускулы і развага змаўкае; мякчэе воля і тупеюць нэрвы ад цемры.

А цемра гэта таемнымі зялёнымі вачыма за-
лазіць у душу і нешта ў ёй нясказанае, нявы-
моўнае...

Ад маёй будкі пры маім набліжэньні шарах-
нулася і зьнікла ў цемры нейкая цень. Я бадай
што не зьвярнуў на гэта ніякай увагі. Але
калі я забраўся ў будку, пачуўся шорах, і я
зразумеў, што я не адзін. З цемры пачуўся
нізкі, хрыпаваты жаночы голас:

— Што, яшчэ разок захацеў?

І, не пачуўшы адказу, жанчына дадала:

— Ну што-ж! Гані яшчэ дваццаць марак—
пазабаўляемся...

Засьмяялася ціхім сьмехам. Я маўчаў. Я зра-
умеў, хто перада мною і што тут толькі
што было. Жанчына спалохалася маўклівасьці.

— Чаму ты маўчыш?..

Яна магла падняць трывогу, і я шапнуў,
каб яна маўчала, што я зусім ня той, што тут
толькі што быў.

— Хто-ж ты?—з ледзь чутнаю трывогаю
запыталася жанчына.

— Чалавек.

З цемры да мяне данёсься пах перагару ад
гарэлкі...

— Чую, што не сабака. Але чаго туляешся
тут...

— Ёнтарэс, знача, нейкі маю...

Нейкі час яна, відаць, разважала.

— А, відаць, з канаркамі не паладзіў.

І зноў ціхі драбязглявы сьмяшок.

— Ну, а хоць-бы і так..

— Нічога, нічога, ты ня бойся. Я, хоць і..
такая, але-ж ня выдам.

Памаўчала.

— І даўно ўжо бадзяешся так?

— Другую ноч.

— І так вось тут начаваў?

— Ну, а дзе-ж дзецца. Няма іншага пры-
тулку.

— А грошы ў цябе ёсьць?

— Няма.

— То як-жа ты жывеш?

— А вось так і жыву.

Яе, відаць, ужо глыбока ахапіла цікавасьць да маёй асобы. Яна пачала засыпаць мяне пытаньнямі падзіцячаму, наіўна, зусім забыўшы і аб абставінах, якія нас акружалі, і пра сваю прафэсію і пра ўсё. І каціліся так вось хвіліны, прашло некалькі гадзін, і ўсё распыталася яна і раскажвала пра сябе. І вось яно жыцьцё бяз лірыкі, яскравая проза без трафарэтнага канца.

Сірата. Бяз бацькі і маткі. Кравецкая майстэрня. Пабоі і раньнія сьлёзы. Роспач, горкая і беспрасьветная імгла наперадзе. Потым нейкая Бэрта Абрамаўна. Абяцала прыстроіць. Многіх прыстрайвала. А далей... Моцнае віно, нейкі вусаты дабрадзеі. Ноч. Вострая боль. Раніца з цяжкім пахмельлем і тры рублі ў панчосе.

Ах, як гэта ўсё проста робіцца ў сьвеце. Уваходзіць у жыцьцё, як у салодкі сон, прыгожы, брыляннысты. А пасья.. пахмелье.

У гутарцы неяк забылася ўсё. І голад і трывога. Распасьцёрла перад мною крыльлі свае белыя і затаптаная вялікая істота—кавалак чалавецтва.

І расказала мне яшчэ дзяўчына, што завуць яе Ганнай (а там, на бруку—Тамара), і што яна ўжо сем гадоў гуляе, і што яна можа і кінула-б гэта усё, але прывыкла, ды ня мела-б за што жыць.

Стала сьцюдзёна. Над рэчкай, мабыць, у гэты час клубіўся зялёны туман, і дробныя хмаркі перабегалі праз месяц. Мабыць спалі, зьвярнуўшыся ў клубок, сабакі пад гаспадарскімі ганкамі і бачылі ружовыя сны пра чалавечае жыцьцё, пра свае сабачыя радасьці. А мы, два чалавекі, думалі пра тое, што чакае нас абодвух заўтра і што сьвет пабудаваны ня так, як гэта было-б патрэбна нам. Мы маўчалі, але кожны з нас ведаў, пра што думае другі. Можа мы шукалі слоў, каб уцешыць адзін аднаго, і не знаходзілі іх. Маўчанку парушыла Ганна.

— Хадзем са мною, чалавеча. Што-ж тут, як сабака, будзеш валяцца.

Яе словы вярнулі мяне да рэчавістасьці, і я ўспомніў, што два дні я нічога ня еў і што невядома, калі гэта скончыцца. І я нічога не ад-

казаў. Ганна іначай зразумела маю маўклівасьць. — Ты ня думай. Мне грошай ужо ня трэба. Я сёньня не пайду болей нікуды. Я ведаю, што ў цябе грошай няма. Пераначуеш у мяне і ўсё. І мне стала сорамна перад ёю за тое, што я не адказаў і гэтым даў ёй повад падумаць, што і я належу да тае ненавіснае пароды, што гнала цяпер і яе і мяне.

Хата яе была недалёка. Гэта калісьці была крамка. Дзьверы з вуліцы і два ваконцы каля дзьвярэй і рэшта сьцен—глухія. Мая спадарожніца запаліла сьвет, і тут я першы раз убачыў яе. На змучаным схудзелым твары яшчэ і цяпер зьмяіліся ледзь прыкметныя рыскі былой прыгожасьці. Нібы кветка, засохшая і паблеклая, страціўшая свае формы, але захаваўшая рэшткі свайго колеру, кавалкі пялёсткаў.

— Можа павячэраць са мной хочаш?

Я баяўся сказаць, што ня еў два дні. Але, мабыць, зьвярыны голад глянуў з маіх вачэй. Яна не чакала ўжо адказу і выцягнула з счарнелай ад часу шафы кавалак хлеба і гаркаватай, тонкай кілбасы.

Я змагаўся з сабою, каб не паказаць свайго голаду, каб не накінуцца на ежу сабачаю хваткаю. І я еў паціху. Я сьціскаў зубы і глытаў сьліну, якая напывала і напаўняла ўвесь рот. Мне прыходзілася глытаць як найхутчэй, каб прыдушыць набягаючую ташнату. І, нарэшце, я забыў усё на сьвеце і еў, еў...

З трудом апамятаваўся. Ганна глядзела на мяне жахлівым шырокім поглядам. Можа гэта здалося мне, што з яе раскрытых вачэй выбегла дробненькая сьлязінка і, пакаціўшыся па шэрым твары, упала на непакрыты стол. Можа гэта здалося. Але я чуў, як яна шаптала:

— Божа мой, божа... Чаму гэта?.. Як...

Я чуў, як па жылах маіх зноў пачынае струменіць кроў, і пасья слабасьці, ахаліўшай мяне на хвіліну, зноў запульсавала новая сіла. Пачалі напружвацца мускулы; у вачох перасталі мітусіцца чорныя цені.

І зноў мы маўчалі. І толькі бачыў я, як упарта глядзелі на мяне вочы, бліскучыя, як дыямэнты. А данасць маткі, нежнасьць сястры, каханьне дзяўчыны—усё сусьветнае каханьне сьвяцілася ў іх. І я ўявіў чамусьці сабе, якая нянавісьць павінна была сачыцца з гэтых вачэй на ўсіх выпадковых уладароў гэтага змучанага цела.

І тады ня было ніякага жаданьня. А затым... ну што-ж маглі рабіць мы, над кім усім сваім цяжарам навесьлі і мараль і справядлівасьць. І самі сабой зьявіліся пшчоты і сама загарэлася кроў...

Змораная і шчаслівая расказвала Ганна:

— А ведаеш, якія я сны цікавыя бачу часамі. Я ў сьне ніколі ня бываю такою... У сьне я нібыта сама сабе гаспадыня і жыву, як сама хачу. І нібыта жыву ў вялікім добрым будынку...

І нібыта ў мяне... дзіцятка,—сарамяжна дадала яна, утуліўшы галаву.

І празьвінела ў яе голасе нешта такое, ад чаго ў мяне кроў захаладнела. Гэта адчай жанчыны, адчай чалавека, адчай маткі, згубіўшай сваё дзіця...

— А дзіцяці ў мяне ніколі ня было... Толькі ў сьне бачыла.

І ўсё цела яе трапяталася. Здаецца, што так вось, чуць прыкметна, трапечацца зямля ў часы вялікай засухі.

У вокны па-над занавескамі заглядалі зялёнымі крышталёвымі вачыма зоркі. Яны ўпіваліся ў думкі, высмактвалі ўвесь іх сэнс і зноў углядаліся ў самую глыбіню. Колькі сноў яны ведаюць, колькі няказаных ні разу слоў...

— А ты не паверыш—я і цябе калісьці ў сьне бачыла... твару ня бачыла, а проста так... ну, такога чалавека бачыла, як ты. Ведаеш... госьці, яны заўсёды п'яныя і ім адно толькі і патрэбна. Ём трэба, каб меней заплаціць і больш асалоды дастаць. А я ўсё нечага інакшага хацела... Вось так, як мы з табой.

Нешта падкацілася мне пад горла калючым асьлізлым камочкам.

— Ведаеш... давай, кінем гэта ўсё... Перабярэмся ў другі горад. Будзем жыць разам. Я кіну вуліцу. Можа як-небудзь разам і працягнемся... Га? Ну скажы, ці хочаш гэтак? Ну скажы.

І ўсё цясьней ды цясьней тулілася да мяне, як жанчына туліцца да чалавека, якога сапраўды любіць.

А мне было не па сабе. Гэтыя трывожныя дні, нэрвовая напружанасьць, гэта нечаканае спатканьне і наіўны лепет жанчыны—усё гэта канчаткова падарвала мае сілы і раптам выбухнула каскадам сьлёз і рыданьнем. Так плачуць ад шчасьця, так плачуць ад гора. Гэта разрад энэргіі—гэта псыхічнае напружаньне, даведзенае да вышэйшага стопня.

І так плакаў я на грудзёх у прастытуткі, і сьлёзы разрывалі мне грудзі і змывалі ўсё, што набалела.

Ганна, зьбялелая ад сполаху ды трывогі, ня ведала, што рабіць і не магла ніяк зразумець, што гэта ўсё значыць.

— Ціха, ціха, каток мой, ціха... Божачка, што-ж гэта такое... што рабіць...

Гладзіла па валасох і па твары і зноў пачынала супакойваць.

— Ну, перастань... будзе. Супакойся, родненькі...

І ў голасе яе зьвінелі ноткі ўстрывожанай маткі, нежнай сястры, дзяўчыны, нявесты...

— Родны мой, супакойся...

Доўга яшчэ ня мог я супакоіцца. Я чуў, як з аблягчэньнем уздыхнула жанчына, калі спыніўся паток сьлёз.

— Ой, што-ж гэта з табою было. Я чуць не памерла са страху...

Яна прытулілася да мяне зноў, і я шчыра і моцна абняў яе... як сястру.

Было ўжо вельмі позна. Неба памутнела. Хутка павінна было наступіць расьсьвітаньне. Я заснуў, і сны адзін прыгажэй другога кружыліся нада мною.

І зоры ласкавым і таемным поглядам песьцілі наша спатканьне—загнаных і замучаных няласкаю і варожасьцю.

* * *

Калі я прачнуўся, было ўжо сьветла. Ганна соладка спала і скрозь шэрую скуру па яе твары нясьмела прабіваўся чуць прыкметны румянец.

— Якою яна была да... гэтага?

Я выглянуў на вуліцу. Кругом ні душы. Самая лепшая пара. Мне не хацелася трывожыць жанчыну, і я рашыў ціханька выйсьці. Я глянуў апошні раз на яе, ціха адчыніў дзьверы і вышаў.

Гэты дзень быў апошнім днём майго валачэбнага жыцьця. Пад вечар мяне адшукаў таварыш з №-й арганізацыі, які даў пашпарт і грошы на дарогу, і я ўжо на другі дзень перабраўся ў другую акругу пад самым носам жандарскай заставы.

Я ніколі не спатыкаў больш Ганны і, мабыць, ніколі ўжо не спаткаю. Але і да гэтага часу

не магу забыць тае ночы, калі мы, двое змучаных жыцьцём людзей, так блізка падышлі адзін да аднаго, так глыбока заглянулі ў душу адзін аднаму і так востра і выразна адзін аднаго зразумелі.

Беларуская ноч. Сіняя, глыбокая. Пад яе ставокім поглядам выразнейшым робіцца ўсё, ясьнейшымі робяцца думкі і толькі словаў няма такіх, каб перадаць усё. Толькі на Беларусі бываюць такія ночы.

ТАВАРЫШ КУНЕГІН

I

На дванаццаты дзень бескарыснай і бясплённай пагоні за бандай Дарашкевіча, атрад спыніўся на адпачынак у глухой вёсцы Хвалькі. Вёска невялікая — усяго трыццаць двароў, але зямлі і лесу кругом вёскі шмат, будынкі крэпкія і чыстыя.

Камандзір Рынейка загадаў падвоіць варту і быць напaгaтoвe. Дoбpa яшчэ пoмніў Рынейка, як у вaднэй тaкoй вoсь вёсцы зьвязaлі ягo, пaзьнімaлі варту і нaпэўнa ўсіх пeрaбілі-б, кaб нe пaмoцнік ягo Кунeгін: цудaм нeйкім выдpaўсe aд aзьвeрэлых бaндытaў, сaбpaў нeкaлькі чaлaвeк з кулямётaм і выручыў усіх. Нічoгa тaды нe скaзaў Рынейкa. Тoлькі глянeў рaз нa Кунeгінa і ніхтo нe мoг скaзaць—пaдзeкa гэтa, зьнявaгa ці штo іншae. З тaгo чaсу aсaблівa aсьцeрoжным стaў Рынейкa. Ды яшчэ сурoвa хмурeўсe, кaлі хтo пры ім зьнявaжлівa гaвaрыў прa Кунeгінa. Кунeгінa нe любілі ў aтpaдзe. Вeдaлі ўсe, штo ягo свeякі, нaвaт рoдны брaт былі ў стaнe бeлых, штo бaцькa ягo — буйны

абшарнік—і цяпер жыве недзе заганіцай і ня-мала грошай даў на змаганьне з чырвонымі. Спачатку нават не давяралі Кунегіну. Думалі—прыкідваецца да часу. Але шалёнымі ўчынкамі сваімі пераканаў усіх Кунегін. Ведалі ўсе, як ён адзін адстрэльваўся ад бандытаў з падпаленай лазьні і як яго чуць жывога, абгарэлага і зранаенага выцягнулі з агня падасьпеўшыя чырво-наармейцы. Ведалі ўсе, як ён сьмелым налётам захапіў штаб афіцэрскай арганізацыі наярэ-дадні падрыхтаванага паўстаньня. Шмат чаго ведалі пра Кунегіна, але ўсё-ж ня мог зрабіцца зусім сваім для гэтых людзей, з якімі дзяліў і радасьці і нягоды... І таму часта можна было пачуць едкае слаўцо, пушчанае па адрасу Кунегіна і пабачыць няпрыхільныя погляды.

Кунегін прыстаў да чырвоных з першых-жа дзён, як пачалася польская вайна. І адразу яго спаткала балючае недавер'е. Але Кунегін ве-даў—назад дарогі няма, бо ня змоўкла яшчэ ў вушах пракляцьце бацькі, яшчэ ня згладзіліся з памяці матчыны сьлёзы, зьняважлівыя словы брата і гнеўныя папрокі нявесты Галі—такой любай калісьці і недасяжнай і чужой цяпер... Дый не пашоў-бы назад Кунегін.

Рос ён у сям'і адзінокім, недаступным хлоп-чыкам. Вечна замкнуты, вечна з сваімі няскон-чанымі думамі.

Тая-ж самая адзінота і ў школе, бо ня мог Кунегін сыйсьціся ані з кім: у школе, як і

ў жыцьці, быў нейкі падзел, ня было супольнасьці, адналітасьці, і ня мог прымірыцца Кунегін з гэтым падзелам. Рана ўзяўся за кнігі, рана пачаў разважаць аб усім, што робіцца кругом. Рана і шлях сабе выбраў: у дваццаць гадоў кінуў бацькоў і пашоў у Чырвоную армію. Ня раз на справе паказаў сваю адданасьць і яго лічылі адным з лепшых работнікаў. У самыя цяжкія, самыя рызыкаўныя справы ішоў Кунегін і часта яму ўдавалася зрабіць тое, чаго ня здолеў-бы зрабіць ніводзін з работнікаў №-й надзвычайнай камісіі. І, дзіўная рэч, ніколі ніхто ня бачыў Кунегіна змораным, ці спахмурнелым хаця-б. Другога даўно з ног зьбілі-б цяжкія, поўныя небясьпекі пераходы, шалёныя стычкі, вечная напружанасьць... А Кунегіну хоць-бы што.

Вернецца з паходу, адпачне гадзін шэсьць і зноў зьвініць яго сьмех, сыплюцца жарты і спакойна весела сьвецяць вочы—Кунегін зноў напугатове. Была ў Кунегіна адна дзіўная прывычка. Пасьля гарачай справы, пасьля боек і растрэлаў замыкаўся ён дзе-небудзь у пакоі адзін і, ня выходзячы, нешта пісаў. Пісаў шмат, пісаў з захапленьнем і нязьменна, скончыўшы пісаніну, паліў напісанае ў печы. Ніхто ня ведаў, пра што пісаў Кунегін.

Толькі пасьля гэтага яшчэ больш ясьнелі вочы яго, яшчэ прамянісьцей рабілася ўсьмешка. І тады ўсе як-бы забываліся пра няпрыхільнасьць да яго. Некалькі вечароў тады ў атрадзе,

гулянка. Граюць на гармоні, скачуць, пяюць і першы ўсюды Кунегін. Русыя чуць-чуць вітыя валасы, чысты твар, на лобе толькі прарэзаны шабельным шрамам, чуць згорблены стан—усё гэта прыцягвала да яго ўсіх дзяўчат, з якімі даводзілася спаткацца. Але Кунегін і ад дзяўчат трымаўся воддаль. Ня глядзячы ні на што ня мог Кунегін выбрацца з сваёй ракавіны і, па сутнасці, ніхто ня ведаў, чым і як жыве Кунегін. Праўда, ніхто і не стараўся даведацца...

II

Трынаццатая ноч была цяжкаю для атраду. У гэту ноч раптоўна і ціха напалі бандыты. Невялічкая частка атраду з Рынейкам і Кунегіным прабілася было скрозь нападаўшых да лесу. Кунегін жвава адстрэльваўся ад насядаўшых бандытаў. Але ў апошні момант, калі застава-лася яшчэ некалькі крокаў да лесу, нешта моцна ўдарыла ў плячо Кунегіну, перад вачыма пашлі чырвоныя і чорныя кругі, усё кругом паплыло ў чырвоным тумане. Падаючы, яшчэ пачуў Кунегін, як крыкнуў нешта Рынейна, як з лесу загрымелі выстралы. Кунегін страціў прытом-насьць...

Кунегін ня чуў, як яго паднялі нейкія людзі і кудысьці панеслі. Ня чуў, як рабілі яму перавязку. Зрабілася прыемна і цёпла. Перад

вачыма паплылі нейкія нявыразныя малюнкi, абрыўкі даўно пражытага і забытага...

Вось брат—старэйшы на год і любімец усёй сям'і, калісьці спрачаліся з братам—хто лепш? Шарлёта Кордэ, ці забіты ёю Марат.

— Ты, Валенцін, недарэчнасьць кажаш,— пераконвае брат.— Шарлёта Кордэ—гэта вобраз гэраічнага французскага дваранства, гэта змаганьне вялікіх традыцый з агідным, асьцярвяным тэрорам. Ты сам дваранін і павінен гэта адчуваць...

Але Валенцін ніколі не згаджаўся з братам.

— За гэтым тэрорам гістарычная праўда, Калі мы будзем трымацца сваіх традыцый, мы застанемся ў хвасьце чалавечтва і, калі хочаш, забойства Марата—гэта расправа дэгенэрата над прарокам...

Брат зьняважліва крывіўся...

— Прарок!... Ха-ха-ха...

— Хто гэта рагоча? Гэта брат? Не—гэта нейкі завіты, у дзіўным адзеньні чалавек. Ён не адзін. Ёх двое, трое—колькі іх? І ўсе крывяюцца, рагочуць, скачуць кругом Кунегіна.

— Прарок! Ха-ха-ха!

...І вось перад вачыма кволая постаць жанчыны... бялявыя кудзёркі вакол твару Мадонны... Галя... У Галі былі такія-ж.

А можа гэта і ёсьць Галя... Яна маніць яго, кліча да сябе, працягвае рукі... Туды, да яе...

І Кунегін прабіраецца праз натоўп... Ужо блізка, яшчэ пара крокаў.

Што гэта? Галі няма, а замест яе, на перавернутай бочцы стаіць брудны, абадраны блюзьнік. На ім шапка з трохкаляровай кукардай і трохкаляровая істужка цераз плячо. Ён махае цяжкаю стрэльбаю і крычыць.

— Грамадзяне, бацькаўшчына ў небясьпецы. Зраднікі наклікалі на Францыю сваякоў аўстрыячкі. Разам з імі ідуць браты тырана, каб адабраць ад нас нашу вольнасць...

Ха-ха-ха!.. Ды гэта-ж зусім не санкюлёт. Гэта Рынейка. Гэта Рынейка на мітынг у гаворыць і задорна ківае падранаю папахая з чырвонаю зоркаю... Кунегін нават добра помніць яго словы.

— Мы ніколі ня выкінем з нашых шэрагаў таго, хто шчыра стаў на наш бок, хто зразу меў, што будучына за рабочаю клясаю.

Чорны туман расплываецца і ў ім вырысоўваецца белы чатырохкутнік вакон. Гэта пакоі Кунегіна ў горадзе. Кунегін сядзіць на скрыпучым зэдліку. Вечар. На небе загараюцца зоркі. Ёх усё болей, яны растуць, растуць, набліжаюцца, усё запаўняюць сабою, душаць...

— Паветра, паветра!..

І вось зноў усё знікае і Кунегін стаіць адзін сярод шырокага зялёнага лугу, усыпанага сінімі і жоўтымі кветкамі. На самым краі лугу,

там, дзе ў чаротах сталёвым люстрам выпрас-
талася рэчка—Галя.. Яна ў небясьпецы, яна
кліча на дапамогу і Кунегін зараз выратуе яе.
Але на другім канцы, каля лесу ўжо разгор-
тваецца строй чырвонаармейцаў і ўжо ляскаюць
выстралы ў лесе і ўжо Рынейка вострым погля-
дам аглядае байцоў і ня бачыць Кунегіна. Але
маўчыць Рынейка... Галя кліча на дапамогу...
Куды пайсьці?.. І, на бягу выхватваючы на-
ган, бяжыць Кунегін да лесу.. Там справа, а
Галя—гэта дробны каменьчык на дарозе...
Кунегін бяжыць са ўсіх сіл,—вось ужо блізка,
блізка... Нешта крычаць чырвонаармейцы, але
раптам зямля расступаецца пад нагамі і Кунегін
ляціць у бяздоньне... Ён чуе яшчэ, як крычыць
Рынейка:

— Мы заўсёды даем месца ў нашых шэ-
рагах тым, хто шчыра змагаецца за нашу
справу...

І ўсё акутваецца чорнаю імглою.

Два чалавекі ўслухоўваліся ў адрыўчатыя
словы Кунегіна. І, калі ён змоўк, ніжэйшы з
аблягчэньнем уздыхнуў.

— Ну, здаецца, крызіс скончыўся. Хворы
супакоіўся і, мабыць, пачне выздараўліваць.

Вышэйшы адказаў.

— Вельмі добра. Заўтра пабачым, што з ім
рабіць далей.

І вышаў.

III

У вочы Кунегіну ўдарыў шырокі сноп сонечных праменьняў. Кунегін хацеў падняцца, але востры боль у плячы і ў калене прымусіў яго адмовіцца ад спробы. Тут толькі заўважыў Кунегін, што ён ляжыць на ложку ў сьветлым невялічкім пакоіку і што ў пакоіку ёсьць яшчэ нехта. Высокі, з невялічкаю бародкаю і чарнявымі валасамі чалавек стаіць ля вакна і сочыць за Кунегіным. Кунегін ня бачыць яго твару, як належыць — увесь твар расплываецца нейкімі адценьнямі, але здаецца Кунегіну, што недзе раней бачыў ён падобны твар, бачыў недзе...

І чуе Кунегін голас, знаёмы голас...

— Нарэшце ачуняў...

Чалавек падыходзіць бліжэй.

— Ну, Валенцін, як адчуваеш сябе?

— Гэты твар, гэты голас...

— Мікола?... Брат...

— Бадай што і брат... Значыць, пазнаеш?

Погляды братоў скрыжаваліся і здалося Валенціну, што апошні раз бачыліся яны ня тры гады таму назад, а толькі ўчора. І што нічога ня было пасья тае, апошняе гутаркі ў роднай хаце з бацькам, з братам...

— Дык, як-жа адчуваеш сябе... таварыш Кунегін, — паўтарыў Мікола, іранічна падкрэсьліваючы слова „таварыш“.

— Дзе я... І ты... Што гэта ўсё значыць?..

Мікола ўсьміхнуўся.

— Дзе ты?.. У мяне ў гасьцях... Хто я?.. Палкоўнік Дарашкевіч... Гэта мой, так сказаць, псеўданім... На ўсякі выпадак... Магу і далей паінфармаваць цябе. Мае малайцы маласьць пакалацілі вашых разбойнікаў. Цябе ранілі, ды яшчэ пашанцавала табе і нагу зьвіхнуць. Я выпадкова наткнуўся на цябе і ўзяў з сабою. Стараўся выхадзіць, каб як небудзь па душам пагаварыць... Ну вось і ўсё. Гэтага на першы раз даволі...

Мікола накіраваўся да дзэвярэй. На парозе абярнуўся:

— Часу ў нас яшчэ шмат будзе. Пагаворым. Зараз прышлю табе лекара нашага.

І вышаў.

У пакой увайшоў нізенькі, таўставаты чалавечак. Па выглядзе—нешта накшталт вясковага фэльчара. Ні слова ня кажучы, падыйшоў да Кунегіна, дзелавіта выслухаў пульс і пачаў мяняць перавязку. Скончыўшы справу, кінуў:

— Ляжыце спакойна, не варушыцеся. Рана пачынае гаіцца... Абсалютны спакой...

Застаўшыся адзін, Кунегін пачаў зьбіраць абрыўкі думак і ўражаньняў... Бойка перад лесам, рана, голас Рынейкі... Што з таварышамі? Якім чынам папаў сюды Мікола?.. Што ён хоча рабіць?.. Але думкі блыталіся, абрываліся малюнкi і Кунегін ніяк ня мог уявіць сабе, што і як здарылася і што будзе

далей. Ахапіла лёгкая змора і хутка Кунегін зноў заснуў...

Увечары, калі заходзіла сонца, па падлозе расплываліся чырвоныя палосы паміраючага сьвету, адбіваліся на белых сьценах, у люстры... Праз вакно відаць было кавалак лілёвага неба з выразнымі каптурамі хмарак. Кунегін не варушыўся на ложку, ня слухаў нават, што гаворыць брат, ходзячы вялікімі крокамі па пакоі. Думкі недзе далёка-далёка. Мо' пра Галю? Не. Міма, міма. Бацькаўская хата? Не, не, міма. Вось шэры брудны гарадок і там, на вуліцы Лассаля такі знаёмы двухпавярховы чырвоны будынак. Вось і Рынейка, усе таварышы... Што робяць яны цяпер? Ці помняць пра яго, пра Кунегіна. Мабыць, думаюць цяпер, што яго ўжо даўно і сьледу не засталася, што ваўкі да касьцей абгрызьлі яго... Эх, каб зараз перанесьціся туды, ды раскажаць усё, ды на чале атраду зрабіць новую аблаву... Э-эх!..

І раптам пачынаюць улівацца ў вушы словы брата.

— Дык вось, па шчырасьці табе прапаную і апошні раз: апамятайся. Усё роўна жывым адгэтуль ня выйдзеш. Але каб падумаў... Што табе бальшавікі?.. Сват там у цябе, ці брат?.. Ні ты ім, ні яны цябе...

І малюецца ў вачох Кунегіна яго праца. Чужы—за чужую справу. І стала гэта чужая справа сваёю, блізкаю, роднаю.

О, гісторыя ня спыняецца. Хто адстае—рызыкуе папасьці пад яе вялізарныя колы. А гісторыя—гэта жыцьцё і хараство...

І ўжо ніякага ўплыву ня робяць словы брата:
— Калі станеш працаваць з намі, табе даруюцца ўсе твае ранейшыя злачынствы...

Кунегін паволі паварачвае галаву:

— Ты... гэта што мне прапануеш?.. Ты ведаеш, што я сваімі рукамі забіваў за здраду?.. Ты... вырадак...

Кунегін закашляўся. У грудзёх кіпела нешта, хацелася ўзяць за горла і задушыць высокага чужога чалавека. Кунегін падняўся на лакцёх.

— Ты... бандыт!.. Як ты сьмеў, здраднік, гаварыць мне гэта... ублюдак. Ты ставіш перашкоды тым, хто лепш за цябе ўмее жыць і ты... ты пасьмеў...

Сілы пакінулі Кунегіна і вачыма поўнымі нянавісьці, упіўся ён у вочы брата.

Той памаўчаў.

— Та-ак... Знача дарэмна толькі час патраціў... А спадзяваўся.

І вышаў, хлопнуўшы дзвярыма.

IV

Трэцюю ноч ня сьпіць Рынейка. Трэцюю ноч ад вёскі да вёскі пасоўваецца атрад цяжкімі начнымі пераходамі. Тая ноч, калі загінуў

Кунегін, дарма не прапала. Улавіў Рынейка сьлед асьцярожнага ворага і цяпер паволі сьціскаў яго жалезным неразрыўным кальцом. Ужо растаўлены кардоны па ўсіх куткох па ўскраі лесу. Цяпер яшчэ пераход, і нікуды ня высьлізьне банда.

Ня сьпіць Рынейка трэцюю ноч. Глыбока запалі вочы, бровы навесьлі, але ня гнуцца плечы і мускулы не слабеюць. Паўстае перад вачыма страшная тая ноч, калі скрозь кальцо ворагаў прабраўся Рынейка з дзесяткам чырвонаармейцаў у лес. З вялікім трудом прабраўся ў горад. Расказаў пра ўсё: і пра тое, як загінуў Кунегін на вачох у яго, і як балюча яму, старому байцу, што дапусьціў неспадзеўны напад... Моўчкі слухаў апавяданьні Рынейкі старшыня надзвычайнай камісіі. І выслухаўшы сказаў:

— Дарэмна бядуеш, Рынейка. Шкода Кунегіна, адзін з лепшых работнікаў быў. Шкода і ўсіх загінуўшых. Але-ж ня вернеш таго, чаго няма. Трэба справу рабіць. А справа ня ў Кунегіне. Зараз-жа трэба новы атрад сабраць і аблажыць увесь раён. Па гарачым сьледу лягчэй будзе злавіць... Каму толькі даручыць?..

Адразу мэталічным бляскім наліліся вочы Рынейкі.

— Таварыш начальнік!.. Калі я прамазаў раз, дык гэта нікому не дае права зьняважыць мяне. Здаецца ніколі і нічым не абмануў я твайго давер'я... Пашлі мяне радавым у гэты

атрад, але хачу разьлічыцца... за Кунегіна разьлічыцца...

— Так... Шкода Кунегіна. Прышоў да нас з чужога стану і стаў нашым... За нашу справу і загінуў... Школа Кунегіна.

Так казаў начальнік. Відаць было, аб нечым раздумываў і гутаркаю стараўся захаваць гэта раздум'е ад Рынейкі...

І вось трэцюю ноч сьціскае Рынейка жалезнае кальцо вакол варожага гнязда. Байцы ўсе змораныя. Кожнаму хацелася-б адпачыць хаця на гадзінку. Але ведаюць усе, куды ідуць, ведаюць пра сьмерць таварышоў. Недарма на мітынгу перад выступленьнем гневам гарэлі вочы і цёмныя цені блудзілі па тварах. Маўчалі ўсе, але кожны ў сабе затаіў вялікую крыўду.

Вобмацкам пасоўваецца атрад паўз дарогу. Гуляе асеньні вецер, заглушае асьцярожныя крокі і шырокім вахлярам раскінуліся наперадзе зьвеньні разведкі.

І вось пранеслася па шэрагах каманда:

— Стой...

Нейкія чорныя постаці падышлі да Рынейкі. І вецер уносіў з сабою абрыўкі ціхага шэпту.

— Там... варта вакол усяго фальварку... Праз балота, мабыць, ёсьць выхад, але варты там няма... Зьняць варту пры дарозе...

Яшчэ цішэй перадалася каманда і вось пачалі адрывацца ад атраду невялічкія купкі

людзей і знікаць у цемры паабапал дарогі. Вось і не засталася нікога на дарозе...

Ціха, ціха ў полі. Вецер шуміць толькі, узьмятаючы адзінокія лісты.

Недзе там, у цемры сьпіць адзінокі фальварак. Ня відаць у ім гаспадароў. Ні сьвету, ні гутаркі. Прытаіўся фальварак і маўчыць, і поле маўчыць перад ім...

І раптам аднекуль выстрал... Як рэха данёсься другі, трэці... Ажыў фальварак... Заляскалі дзьверы... Галасы трывожныя... Нехта пытаецца.

— Адкуль страляюць?

Але ніхто не адказвае, а ўсе бягуць некуды за фальварак і там, падаючы на хлібкую, мокрую зямлю, страляюць у поле. І ўсё бліжэй і бліжэй роўная нітка аганькоў, што раптоўна загараюцца і гаснуць у полі.

Адстрэльваюцца з фальварку. Але ўсё бліжэй выстралы з поля. І ўжо барабаняць кулі па дахах і зьвіняць выбітыя шыбы.

Вось з аднаго вакна, што выходзіць у сад, паказалася нейкая белая постаць. Асьцярожна зірнула па бакох і пачала спускацца ў сад. Але з-за вугла высунулася другая постаць—чорная. Яшчэ момант—белая і чорная сышліся, сьпляліся ў моцных абдымках і паваліліся на зямлю. І потым паднялася чорная постаць, размахнула нечым і пачуўся страшны крык і нейкі глухі трэск—усёроўна, як гарбуз разь-

біць аб камень... А выстралы не змаўкаюць.

Што там за цені крадуцца праз сад?.. Там за садам—балота і ня чуваць страляніны там...

З-за будынку выскакваюць чорныя фігуры са стрэльбамі ў востраканечных шапках. У руках у ваднаго палаючая паходня...

— Стой, таварышы! Там наша засада—не ўцякуць...

Нешта белае ляжыць ля сьцяны. Падыходзіць туды чалавек з паходняй, нагінаецца і становіцца на адно калена...

Ня можа Рынейка не пазнаць гэтага твару. Лёгкая ўсьмешка на вуснах і вочы застыглыя і шабельны шрам на лобе. Толькі валасы—русыя і чуць-чуць вітыя—зьмяшаліся з крывёю. І на скроні глыбокая сьвежая ішчэ рана і чэрап пра-ламаны наскрозь... Стаіць Рынейка над засты-ваючым белым целам і цямнее яго твар і ўскі-паюць чорным бляскам вочы...

Паволі паднімаецца Рынейка і ўжо нічога ня відаць на яго твары—ні гневу, ні распачы...

КАЗКА

Цыфэрблят гісторыі.

Цыфры—як хамэлеон. Чорныя. Чырвона-крывавыя. Сьветлыя. Ёх мала.

Стрэлка паказвае 17.

17 не гадзін, а вякоў.

(Прашу прыняць пад увагу) 17 век.

Гнілыя халупы і бляскам радужным залітыя палацы.

Шэрыя сярмягі. Сагнутыя сьпіны. Сярмягі тады, як цяпер. Пад сярмягамі сэрца клакоча. Як вулькан.

— Куды?

У палацах жупаны, шытыя золатам. Шапкі мяхамі апушаны. Шаблі ў каменянях. Вусы (паненкі любяць).

Ё сэрца маўчыць.

Ё сьпяваюць бізуны за палацамі.

Ха-ха-ха! Прэч галадранцы. У плуг. За работу.

— Не па дарозе. Ё мова ня наша. Глянем туды, дзе сонца праз сон вочы прадзірае.

Сорак саракоў. Цар-пушка. Баярын у высокай шапцы... і сьмерды поруцца ў зямлі. Што

яны там шукаюць? Хлеба сабе? Не. Золата на баярскі кафтан. І сэрца маўчыць.

— Не па дарозе. Ня нашы.

— Куды ісьці?

Менск. Слуцк. Бабруйск. Пінск. Нясьвіж. Ваўкавыск.

— Куды?

У лес.

У Запарожжа.

Гэта сьмялейшыя.

А палахлівыя:

У плуг.

Пад бізун.

Стоги нясецца:

— Ці доўга?

А з палацаў музыка ў адказ:

— Вечна.

Я н а

Узялі з поля васілёк.

У цяпліцы вырасьцілі. А потым прышоў (у жупане бліскучым) з вусамі (паненкі любяць) сарваў і...

— Ха-ха-ха!

Растаптаў. Плюнуў і пашоў шукаць другой кветкі палявой.

Васілёк—простая кветка. І яна была простая. Толькі яе звалі Ганкаю.

Бацька ў сярмягу апрануты над плугам.

І яна сярод васількоў радзілася. І вочы яе васількі. А калосьсі калыханкай песьцілі.

— Сьцеражыся, Ганка. Прыдзе ён. Рас-
топча.

Дурныя калосьсі. Думалі, што дзяўчына, як васілёк. Растаптаць можна.

Вырасла Ганка.

Прышлі з двара. Дзяўчына простая. Вочы—
васількі. Валасы—калосьсі. Цела—хлеб зала-
цісты.

Плакала маці.

— Пашкадуйце.

Узялі.

Васілёк у цяпліцу перасадзілі. Пагналі дзяў-
чыну ў панскі двор. Дзе жупаны і шаблі.

А Ёнат на полі быў. Прышоў.

— Дзе Ганка?

Заплакала маці. Насупіўся бацька.

— Дзе яна?

І адказ укалоў сэрца. Сэрца як агонь. Ускі-
пеў. І пашоў.

Перад ганкам узорным, дзе панскія ліза-
блюды ўзад і ўперад снуюць.

— Дзе Ганка?

Хіхікаюць панскія слугі. Падміргіваюць.

— Ого-го? Чаго захацеў. Ганка цяпер не
табе раўня.

А аканом наскочыў.

— Прэч, галадранец.

Бізун падняў.

Захрусьцелі косьці. Рука ўпала. І вочы халоднаю стальлю бліснулі.

— Глотку перарву.

Казка пачалася

Ногі ў лапцёх ганак узорны забрудзілі.

У залях старажытных партрэты ў рамах пазалочаных насупіліся. Ніколі да іх госьці ў лапцёх ня прыходзілі.

Раптам у дзвярох насупраць—пан.

— Як наважыў ты, хам, у харомы мае без дазволу зьявіцца?

— Аддай мне Ганку!

Продкі з рам залатых гнеўна вачыма бліснулі.

— Гэй, узяць яго, завясьці на стайню і добра яго павучыць, каб больш не пасьмеў разьвязаць хамскі язык і лезьці ў панскія палацы.

Рукі Ігната—галіны дуба-сталетка. Вочы агонь залівае.

— Мяне на стайню?

Зьявкнула шкло заморскае ў шыбах. Пацёрлі бакі панскія слугі аб сьцены дубовыя.

— Лаві яго!

Хто зловіць вецер?

Васілёк растапталі

Сумавала Ганка бяз Ігната. Поле, калосьсі, гай зялёны клікалі Ганку з багатых палацаў.

А пан прыглядаўся на вочы-васількі. І хіліліся вочы-васількі перад панскім агнявым поглядам.

Хавалася Ганка, убачыўшы пана. Нядобрае прадчувала.

І думала пра Ігната.

А аднаго разу ўвечары, у садзе ля сыцяны падышоў да яе пан.

Малады ён быў яшчэ, але жыцьцё пазнаў. І жыцьцё налажыла пячатку сваю на чало яго. Маршчынкі раіліся каля вачэй, змучаных вечнаю гульнёю.

— Што робіш тут, Ганка?

— Я... я так, паночку, я пайду.

Аганькі ў панскіх вачох.

— Чакай. Я цябе не ганю.

— Не, паночку, я лепш пайду.

— Ня ідзі,—вачыма бліснуў.

І панская рука абвіла стан дзяўчыны (вочы-васількі).

— Хочаш, Ганка, паняю цябе зраблю. Палюбі мяне.

Брудныя рукі васілёк кранулі.

Вырывалася Ганка.

— Ігнат! Ігнат!

Далёка быў Ігнат.

А пан руками зьвярынымі вопратку рваў, царапаў цела дзявочае.

Чулі слугі крыкі дзяўчыны, чулі і ўсьміхаліся.

— Пан забаўляецца.

Растаптаў пан васілёк палявы. Сарваў кветку, памяў, кінуў на зямлю, растаптаў і пашоў. Другую кветку шукаць пашоў.

А Ганка змучаная ляжала на сьвежай траве. І камячылі пальцы зямлю. Сьлёзы цела трэсьлі.

— Ёгнат! Ёгнат!

Далёка быў Ёгнат.

Праўду такі казалі калосьсі.

Ё н

Прагналі Ганку з двара. Прышла яна да бацькоў. І плакала маці. І думу вялікую думаў бацька:

А суседкі каля студні на ўсе лады шкадавалі дзяўчыну.

Дзіцё радзілася. Уночы радзілася.

І ў ту самую ноч Ёгнат да хаты вярнуўся.

Не адзін вярнуўся.

Паўсотні малайцоў з ім разам з шаблямі і стрэльбамі.

Прышоў да Ганкі.

Крык дзіцяці.

— Чыё?

Выцягнуў Ігнат Ганку і дзіця.

— Браткі мае! Дзяўчыну любіў я. І яна мяне любіла. Пану—ня мне дасталася. Абакраў і мяне пан, як кожнага з вас абакраў.

— Помста!..

І схапіў Ігнат панскае дзіцянё за ногі, сьценку крывёю абліў.

Крыкнула Ганка.

На цыфэрбляце гісторыі чырвана.

А праз гадзіну ў панскі палац нябывалыя госьці прышлі. Скруцілі панскіх слуг, а пана вывалаклі ў залю.

З задзівеньнем глядзелі продкі з залатых рам. Найміты пана судзілі.

І прысудзілі разам з палацам жывога спаліць.

Прывязалі пана да калёны. Навалілі ў куток саломы і запалілі.

Заблішчэла заля. Павесялелі партрэты ў рамах. Толькі дзівіліся, чаму ня так, як раней. Чаму госьці з палацу выходзяць, а гаспадар адзін застаецца.

І пад цёмным пакрывалам ночы апошні раз заблішчэў агнямі панскі палац.

Толькі баль цяпер спраўлялі не паны, а найміты. Пановаму гулялі.

І ніхто з таго часу ня ведаў, дзе дзеўся Ігнат і Ганка (вочы, як васількі).

Падарожжа ў 17-ты век

Кароль.

Пад каралём—

— Магнаты.

Пад магнатамі—

— Шляхта-паны.

Пад панамі—

— Падпанкі.

А падпанкі вярхом на сярмягах.

Стогнуць сярмягі.

— Паны каралеўскую праўду ўкралі.

— Паны нашага бацьку-караля ў палон забралі.

— Кароль за нас.

А кароль—панам піры ды вечарыны.

Па гарадох і вёсках нейкія старцы ходзяць.

— Вы ведаеце, што казаў кароль?

— ?..

— Кароль сказаў казакам: „Вы маеце шаблі, дык самі здабывайце сабе волю“. Вось што сказаў кароль.

(А кароль з панамі цалуецца).

І ішлі, у каго сэрца кіпела. Ішлі ў лясы, ішлі ў Запарожжа.

А сярмягі чакалі.

І паны бачылі, што сярмягі нечага чакаюць і яшчэ больш напускаліся.

— Кароль абароніць,—паны спадзяваліся.

— Кароль абароніць: кароль за народ, караля паны ў палон забралі.

Кароль пасылаў на Запарожжа войска.

Украіна запалілася полымем бунту.

Гэтман запароскі Хмяльніцкі (хмель, што запальвае кроў і розум асьвятляе) падняў сярмяжнае Запарожжа.

— Эх, пагуляем.

Разьліваліся знатныя хвалі сярмяжнага бунту. Аж да самай Варшавы сягалі.

— Мы проціў паноў ідзем. Мы каралю ня ворагі, і кароль за нас.

А кароль пасылаў на казакоў новыя аддзелы. Але ўсе яны гінулі ў хвалях сярмяжнага прыбою.

Захляснула хваля і нашы берагі.

Слуцк і Менск, Нясьвіж і Бабруйск, Гомель і Ваўкавыск.

— Сьмерць панам!..

Заблішчэлі імёны новыя.

Нябаба, Галавацкі, Няпаліч.

Занепакоіліся паны, бо пачалі казакі вельмі часта спраўляць ігрышчы.

У гарадох, у мястэчках. Усюды палала вялікае вогнішча бунту.

Мужыцкая воля—вялікая багіня. Шлях да яе цяжкі.

А бунтары не глядзелі на дарогу. Яны бачылі мэту і калі хто траціў жыцьцё пад коламі бунту, то яны ня рупіліся аб гэтым.

Там на Украіне хутка ўгаманіліся.

— Волім пад цара ўсходняга праваслаўнага.

А ў нас яшчэ доўга сярмяжная бура галовы панскія зрывала.

Але падуў вецер з Захаду.

Спынілася бура часова.

— Шляхта-пань.

Пад панамі—

— нуд-в'янцямі...

А паліцкі аддзяленні...

Ад Гомелю да Менску. Ад Слуцку да Горадні.

Ляцелі весткі пра атамана грознага Ігната.

Паны, ксяндзы і жыды-арандатары дрыжэлі

ад гэтага імені.

А побач з гэтым імем васільковым званам

пералівалася:

Ганка!..

Разам з Ігнатам лятала яна па шляху. Ня

горш казака ўладала яна шабляю.

І сачыла яна за сваімі сябрамі.

І чыя шабля найшчырэй песьню бітвы сьпя-

вала, той кубак поўны шчасьця хмяльнага ў ноч

тую з Ганкаю выпіваў.

А сама наперадзе.

І сьпявалі жанкі пра Ігната і Ганку.

Ад Гомелю да Менску. Ад Слуцку да

Горадні.

Сьпявалі песьні пра дзяўчыну ўдалую (вочы,

як васількі).

Сьпявалі пра Ігната—бунтара непакорлівага.

З'ялятаюцца груганы

Баяцца паны бунту сярмажнага.

Пачалі яны каркаць.

З Поўначы і з Захаду паляцелі на крык
стаі груганоў.

Десяткі...

Сотні...

Тысячы...

Сонца крыльлямі чорнымі закрылі.

І радзелі рады бунтароў.

Ізноў на панскіх палёх прыгнуліся сярмягі
над зямлёю.

— Эх, жыцьцё!

— Дзе ты, доля сярмяжная.

Ігнат як бура насіўся па краі.

Дарэмна шукалі яго сялібу.

— Запытай у ветра, дзе ён начуе.

Дзе зьяўляўся Ігнат з таварыствам удалым
сваім, там сьвятлела.

Сярмягі разгортывалі зьнямелыя спіны.

На асінах вырасла садовіна нябывалая—
кеяндзы, паны і іх паслугачы.

І яшчэ.

У палацах багатых гэтманы і сэнатары з
рам пазалочаных на гасьцей паглядалі. І ўспа-
міналі старыну, калі агні асьвятлялі залі.

Ї здавалася:

Вось зараз выйдуць партрэты з рам і, стаўшы ў пары,—

— Мазурку зайграйце!

Ї калі гасьлі агні, прападаў Ёгнат.

Толькі садовіна ў сутанах і жупанах ды гарачы попел на месцы палацаў казалі:

— Ён тут быў!

Ї калі пыталіся ў сьвежых яшчэ сьлядоў конскіх капыт—

— Дзе Ёгнат?

— Ня ведаем,—адказвалі.

Казка жыла.

Канец казкі

Казка, якая-б яна ні была прыгожая, мае канец. А канец гэты—праўда.

Шэсьць месяцаў трымаўся Ёгнат у горадзе над Бярозаю.

З ўсіх бакоў аблажылі горад панскія сілы.

Птушцы ня вылецець.

У горадзе ропат.

— Ксяндзы ў касьцёлах галовы марочаць людзям.

— Гэтман даруе...

Ї пагражаюць.

— Тым толькі, хто першы паложа зброю.

Ї на рынках шопат.

— Антыхрыст. Голадам нас хоча змарыць.

— Гэтман не падаруе.

Вужакамі бабы поўзаюць.

— Што будзе?

— Возьме гэтман горад—з усімі расправіцца.

— Не паглядзіць, хто вінаваты, хто не вінаваты.

А па куткох гэтманскія лісты чытаюць.

— Даруецца жыццё жыхарам, калі выдададуць бунтаўшчыкоў.

Сэрцам усё гэта чуе Ігнат.

Думу думае.

— Канец!

А па ўсім краі ўжо хваля сярмяжнага гневу разьбілася.

Думае думу атаман.

Трывога ў горадзе.

— Атаман! Мяшчане адчынілі браму гэтману. Гэта канец.

Маланка ў вачох.

— Гэй, сябры мае ўдалыя. Хто ня хоча ў панскіх засьценках сканаць—да мяне.

Сабраліся.

І стрэльбы да бою гатовы.

— Зачыняйце дзьверы.

Дзьверы цяжкія дубовыя.

— Не дамося ў панскія рукі. Запалім гэтыя сьцены. Ад уласнай рукі загінем.

І Ганка (вочы-васількі).

— Ігнат!

— Любая. Разам жылі, разам паміраем.

Ворагі блізка ўжо.

Салома ў кутох.

Падпалілі.

Пырснула полымя на сьцены.

Ворагі ў дзьверы рвануліся.

У вокнах мільганулі азьвярэлыя твары.

Кулямі спаткалі гасьцей бунтары.

А полымя праз вокны ўжо шыбае.

— Гэй, сябры! К тарту сум у гэтую хвілю.
Мы паміраем. Але бунт наш живе. Яго не
злавіць ворагам. У душах, у песнях жыць ён
будзе.

Задыхаюцца людзі.

— Ганначка, любая! Апошні раз!

— Ігнат!

Вочы-васількі бліснулі.

Абняліся.

Пацалунак.

І рухнулі сьцены.

У горадзе над Бярозай паны сьвяткавалі
перамогу.

ПАНІ ЛЯСОЦКАЯ

I

Калі першы раз Янук з'явіўся ў тым двары—страшнавата яму было. Ці то муры белыя старыя ўплыў такі на яго зрабілі, ці парк вялікі заглохшы, у якім ніколі не канчаўся змрок,—хто яго ведае. І наогул усё ў Залуччы было нейкае дзіўнае... Работнікі ўсе маўклівыя, робяць работу ўсё роўна, як пад прымусам, хутчэй сьпяшаюцца скончыць ды ў хату забрацца, дзе людзей і сьвятла болей. У дом у панскі пайсьці—дык гэта за кару нейкую было. Вялізарны ён і пустата вялікіх старасьвецкіх пакояў жудасьць нейкую на людзей наводзіла. Па ўсёй ваколіцы казкі цэлыя хадзілі і пра муры гэтыя, і пра гаспадыню яго, пра паню Мальвіну Лясоцкую. Аўдавела пані Мальвіна рана і ад мужа і маёнтак гэты ёй застаўся і ўсе землі кругом за колькі вёрст. Багатая пані была і нялюдзімая—ні яна куды, ні да яе хто. Жыла пры ёй старая пакаёўка, ксёндз Мышкоўскі час-ад-часу наяжджаў—і ўсё. Ды яшчэ раз ці два ў год выяжджала пані зусім адна ў горад. Бавілася яна там тыдні паўтара, чаго—ніхто

ня ведаў. Толькі хадзілі чуткі, што як была яна яшчэ нявестаю пана Лясоцкага, дык вадзіліся за ёю ўсякія грахі і найбольш па мужчынскай часьці. Вядома, ніхто давесьці гэтага ня мог і нічога пэўнага не маглі сказаць пра пані. Затое пра пана-нябожчыка ведалі аж занадта. Было такое паданьне, што нейкі далёкі яго продак прадаў чорту сваю душу і душы ўсіх сваіх патомкаў. Праўда гэта ці няпраўда была—але ж сапраўды ўсе Лясоцкія былі і крывадушныя, і злосныя, і распусныя—адзін у ваднаго. Апошні пан Лясоцкі рознымі праўдамі і няпраўдамі павялічыў сваё багацьце разоў у дзесяць. Колькі сірот абчысьціў ён рознымі махлярствамі, колькі людзей па сьвету пусьціў—невядома. І памёр ён раптоўна і невядома ад чаго.

Шмат розных гісторый хадзіла пра Залуцкія муры. Таму і абміналі іх з апаскаю суседнія сяляне, і мала адважных знаходзілася, каб пайсьці туды на працу, хоць і добра плаціла пані Лясоцкая.

Януку ня было чаго губляць. Сірата, з малых год бадзяўся ён па чужых людзях. Быў і за пастуха грамадзкага, і ў горадзе недзе працаваў, і ў парабкох у другім маэнтку. Нават памоцнікам пісара быў, пакуль ня зьнюхаўся з старшынёваю жонкаю, ды не накрыў яго старшыня на гарачым учынку недзе ў пуні.

Шмат працы ў маэнтку—толькі пасьпявай. Ёлетам, і зімою—успораць чуць сьвет і да самай

да зоркі да вячэрняй знай толькі сілы выганяй. А ўвечары пазьбіраюцца парабкі ў хаце, трошкі паталкуюць, пажартуюць, ды і на бакавую — рана ўставаць, а косьці за дзень папазгіналіся — ныюць, як-бы хто па іх цэпам разоў з дзесятак прайшоўся. Янку да гэтага ня прывыкаць. Дармо, што дваццаць пяць гадоў толькі скончылася, — усяго бачыў і ўсякага хлеба папаядаў. Пакуль прызвычаіўся на новым месцы, прыглядзеўся да новых парадкаў, дык неяк не па сабе было, а пасья — хоць-бы што. Нават любіў у сьвята, калі ўсе разыдуцца па суседніх вёсках, пабадзяцца па парку, палюбавацца з высохага абрыву на Нёман, паўзірацца ў маўклівыя белыя мury. Цікавілі яны Янука болей, як што ў гэтым маёнтку. Адночы, пасля полудню наважыўся быў Янук сунуцца ў дом, але не пасьпеў узяцца за клямку, як яго аклікнуў стары аканом.

— Гэй, ты! Чаго ты шыешся, куды ня клічуць. Ішоў-бы на працу...

І з таго часу яшчэ глыбей запала ў думкі жаданьне даведацца, што захавалася ў гэтым доме.

II

Гэта было ўжо ў глыбокую восень. Ужо даўно пазвозілі снапы з поля, ужо лапаталі малатарні на таку, і пахкае, волкае збожжа

звозілі зморанья фурманкі на бліжэйшую станцыю. Казалі, што на ваенных падрадах шмат зарабляе пані Лясоцкая. Праўда, салдаты з фронту ў кожным лісьце скардзіліся, што хлеб даюць дрэнны, папалам з пяском, але-ж гэта ня пані Лясоцкая вінна і не яе парабкі—яны ўсе сумленна выконвалі свае абавязкі. У парку вецер перакідаў з месца на месца гурбы сухіх чырвоных лісьцяў, абтрасаў з дрэў рэшткі іх пышнага ўбёру. Нёман пачарнеў і ціха, ціха стала наўкол; толькі адны вароны—адвечныя жыхары гэтай краіны—з крыкам насіліся над пустымі палямі, над аголенымі дрэвам.

Неяк пад вечар Янук сьпяшаўся з парку да хаты. На аднэй з дарожак, з-за павароту вышла на спатканьне яму жанчына, на выгляд гадоў трыццаці пяці, нявысокая. Чорная вопратка неяк не пасавала да яе чорных вачэй і чорных валасоў—выходзіла нейкая чорная пляма, у якой зьлівалася ўсё—і твар, і фігура. Моўчкі саступіў Янук з дарожкі і зьняў шапку.

— Добры вечар, пані!.

Пані Лясоцкая (гэта была яна) нехаця павярнула твар да Янука, пільна ўглядаючыся ў яго.

— Вечар добры! А ты хто будзеш, чалавеча?

— Парабак пані.

Пані яшчэ раз акінула пытливым поглядам усю фігуру Янука, яшчэ раз кінула галавою і пайшла.

— Янук глянуў ёй у сьлед. Яна ішла на спатканьне чырванеючаму на захадзе небу, і на чырвоным фоне выдзялялася яе прывабная фігура.

— Здаецца, з перцам баба, — падумаў пра сябе Янук.

Праз пару дзён павінна была скончыцца малацьба. Гудзела малатарня на таку, і Янук разам з другімі парабкамі толькі пасьпяваў ускідаць на воз мяхі, набітыя збожжам. Мяккі пыл цярушыўся кругом, і паасобныя пылінкі, як залатыя іскры, зіялі ў палосах сонечных праменьняў.

Весела працаваць у такую пару, калі ведаеш, што хутка скончыцца самая гарачка і будуць менш напружвацца мускулы, і будзе доўгі адпачынак.

І вось у гэты час разам з аканомам старым падышла пані Лясоцкая. Парабкі здзівіліся. З іх ніхто ня помніў выпадку такога, каб пані пацікавілася, як працуюць у яе маёнтку. Работнікі супыніліся і прывіталіся. Пані моўчкі кінула галавой і абвяла поглядам усіх. Чамусьці здалася Януку, што погляд чорных вачэй даўжэй спыніўся на ім і засьвяцілася ў іх нешта... Мабыць здалася гэта толькі, бо пані павярнулася да аканомы, нешта ціха сказала яму, і яны пайшлі далей... Янук закурыў, не сьпяшаючыся дакончыў цыгарку, сплюнуў і ўжо ўзяўся быў зноў за працу. Але яго паклікаў падышоўшы аканом.

— Кідай працу. Паедзеш на станцыю...—
 І дадаў, як-бы ненарокам:

— Пані павязеш. Хурман нешта захварэў.

Януку хацелася сказаць, што гэта не яго зусім справа, але-ж ведаў ён, што з аканомам гутарыць небяспечна: выганіць вон і грошай не заплаціць—трубі тады ў кулак цэлую зіму...

Паганяе конікаў Янук—сытыя коні, гладкія—у гаспадарцы, ой, як прыгадзіліся-б. Маўчыць пані, толькі здаецца Януку, што наскрозь сьвярліць яго вачыма. Нязручна сядзець Януку на фурманцы. Вось і лесам паехалі: хлешчуць елкі лапінамі калючымі па твары, а Янук і не зважае—адчувае ён пагляд пані—пякучы, праразьлівы.

— Цьфу, ты чорт... Што за немарасьць такая...

А колы з каранька на каранёк—скок, скок. Паглядзі, Янук, назад—зусім раскруцілася гайка... Вось і няма ўжо яе: завіхлялася задняе кола. Вось яшчэ адзін каранёк—скок, скок—і праразьлівы крык пані, і мяккі стук...

Янук пасьпеў саскочыць з вазка. Адразу кінуўся да енчыўшай пані.

— Даруйце, панічка...

— Памажы падняцца.

Як сукі дубовыя, рукі ў Янука. Паднялася пані, ступіла на левую нагу, ды так і павісла са стогнам на руках.

— Здаецца, вывіхнула...

І ня бачыць Янук, што ў вачох чорных чорцікі скачуць, ухмыляюцца, дражняць яго. Глянуў на вазок—ляжыць на баку, і кола далёка адляцела.

Схапіўся-б Янук за галаву, ды пані на руках павісла. Што рабіць?

Выцягнуў Янук скуру мядзьвежую з вазка—разаслаў пад елкаю, палажыў туды пані...

Адкрыла пані вочы, слабым голасам просіць:
— Дастань з вазка сакваяжык жоўценькі, а сам пастарайся паправіць—паедзем назад у Залучча.

Ведае добра Янук—няма жыльля па блізасьці—трэба сваімі сіламі ўпраўляцца.

Э, ды што там! Паставіў Янук вазок і давай мудраваць. Доўга вазіўся Янук. І ня бачыць, як уважна сачыць пані за працаю яго. Нібы-та сама працуе—грудзі высока ўздымаюцца, твар разгарэўся, вочы гараць. Сонца на захад спускаецца, неба чырвоным стала. Скончыў Янук работу—наладзіў вазок.

— Можна ехаць, пані...

— Пачакай яшчэ крыху. Баюся адразу ў дарогу. Прысядзь, вось, лепей, ды адпачні...

Янук асьцярожненька прысеў на бліжнім пяньку, і саромліва ўтупіўся ў зямлю, разглядаючы нейкі апалы засохшы сучок.

— Ці здалёку ты, маладзец... Ды і зваць цябе як, ня ведаю.

— Януком клічуць, а адкуль—дык хто яго знае. Сірата я—ні бацькі ні маткі ня ведаў...

— Дрэнна жыць аднаму на сьвеце... Праўда?

— А хто-ж яго разьбярэцца, панічка. Часамі здаецца, што лепей, часамі павесіцца гатоў чалавек ад адзіноты... Гэта цяжка сказаць...

— Пані нічога не адказала. Доўга абодвы маўчалі. Нейкая думка навісла над абодвымі. Змрок клубіцца пачаў паміж дрэвамі.

— Але ўсё-ж такі жыць аднаму дрэнна,— перарвала маўчанку пані...

Янук ня ведаў, трэба яму сказаць на гэта што, ці не.

— Ведаеш, пакуль дабярэмся дадому, дык зусім ноч будзе. Трэба ехаць...

Янук падняўся.

— Толькі-ж я падняцца не магу... Я ня ведаю...

— Дазвольце, панічка, занясу вас на вазок...

Як пёрышка падняў Янук пані і панёс. Сьціснулася пані гарачым клубочкам, чые Янук і цяпло яе цела і стук сэрца. Асьцярожненька ўсадзіў на вазок.

— Які ты дужы..

Ужо зусім цёмна было, як прыехалі ў Залучча. Аканом ваўком глянуў на Янука, калі пані расказала пра няшчасьце. Але Янук і вокам ня міргнуў.

III

Ня помніць нічога Янук і не разумее, як гэта вышла. Устаў на другі дзень, пайшоў на працу. Да вечару бадай што і ня ўспомніў ні разу пра ўчарайшае. А калі аканом сказаў, што пані загадала яму прысьці да яе, дык спачатку ня сьцяміў, у чым справа. Няпрыхільна неяк спаткалі Янука панскія пакоі. Холадам, мярцьвечынай нейкай павеяла ад старых сьцен. З цяжкіх дубовых рам выглядалі з пагрозаю цені мінуўшчыны: твары сівавусых суровых магнатаў, малюнкi старадаўных боек, высока ўзьбітыя валасы і вузкія таліі жанчын, косьці якіх даўным даўно спаракнелі ў фамільных скляпох.

Пакой, у які прышоў нарэшце Янук, меў зусім інакшы выгляд. Відаць, старанная жаночая рука парупілася зрабіць яго інакшым. Тыя-ж высокія сьцены, але ад малюнкаў і портрэтаў, што аздаблялі іх, ня холадам веяла, а нейкаю падкупляючаю сьвежасьцю. Радасьць жыцьця, поўнакроўнасьць маладой жанчыны, інкненьне да сьмеху, да радасьці так і білі з усяго, што было ў гэтым пакоі. Дробезь—нават учарайшыя кветкі ў парцэлянавай вазе ў самым цёмным кутку пакою—нават гэта дапаўняла агульны малюнак і, каб ня было гэтых кветак, дык, мабыць, пусткаю нейкаю здаваўся-б гэты куток.

Пані Лясоцкая спаткала Янука, адкінуўшыся на сьпінку каляровай, у дзіўных вузорах

кушэтки. Дзіўным здалося ўсё Януку—і гэты пакой увесь, і малюнкi, і вопратка гаспадыні, нябачаная раней вопратка, якая, закрываючы частку цела, прымушала думаць аб усім. Наўмысьле, ці не—адкінуўся лёгкі падол вячэрняе сукенкі і праз панчоxu прасьвечвалася белае акруглае калена...

Не саромейся, Янук! Бачыш, пані запрашае цябе сесьці. Вось на гэтае самае крэсла, што так блізка стаіць да яе...

— Дзякую, панічка, я пастаю.

Ашалеў дзяцюк зусім. І ня думаў пра гэта, не чакаў гэтага, а вось нічога Янук ня бачыць, апрача вачэй чорных гарэзных ды шаўковых брывей. Эх, Янук! А пані ласкава так глядзіць на хлапца, відаць, не прайшла дарам учарайшая прыгода, ня можа яшчэ пані ўстаць... Слухае Янук і словы чуе, але сэнсу іх ня можа ўлавіць.

— Забылася я табе ўчора падзякаваць за тое, што дахаты без бяды вярнулася... Ня ведаю навят, як і падзякаваць табе за гэта...

Не глядзі, Янук, на пані. Хай сабе выгінаецца, хай сабе грудзі высокія ўздываюць сукенку, хай... Сячы, юнак, дрэва па сабе...

Але ня можа Янук нічога ні сказаць ні зрабіць, як у сьне якім... Бо хіба-ж асьмеліўся-б Янук хаця пальцам дакрануцца да пані... Моцна ўмее абнімаць Янук, а пані, пані не бароніцца. Ці не яе гэта рукі завіліся на шэі Янука, ці не

яе гэта вусны шукаюць яго вуснаў... Нешта хоча сказаць Янук, але з горла толькі ахрыплыя енкi вырываюцца. Вось зараз закрычыць пані, зьбягуцца людзі, і канец будзе Януку... Няхай. Але маўчыць пані, клубочкам завіваецца, туліцца шчыльней і шчыльней...

Ноч ціхая, ціхая... Прачнуўся Янук і ня ведае, што з ім і дзе ён. Пасмы белага сьвету ліюцца з вакна на крэслы, на падлогу, на дываны. Пані сьпіць і косы чорным полымям разьмяталіся... Увесь хмель выляцеў з галавы Янука. Выразна паўстала прад вачыма ўсё, што было ўвечары, і Янук аж здрыгануўся ад нейкага агіднага пачуцьця і здалося Януку, што гэта цмок нейкі ашчаперыў яго, упіўся ў яго сэрца і хоча высмактаць яго кроў, яго сілы— усё. Не, трэба як мага хутчэй уцякаць адгэтуль.

Вые воўк у лесе. Толькі ня з распачы вые шэры лясны гаспадар. Цёмна ў лесе, і вузкія сьцежкі там, і дзівы глядзяць з-пад кожнага лістка. Але ведае воўк усе дарожкі, усе кусцікі ў лесе. Лёгка ступаюць воўчыя ногі па лісьцях, па ссохлых галінах, выгінаецца цела воўчае пруткае, мускулы напружыліся.

— Гэй, ваўкі, браты мае!.. Дрэмлюць у цёпрых хлявох авечкі і бараны тлустыя, цяжкія, сакавітыя. Пойдзем, ваўкі, браты

мае, і паглядзім якія сны ім сьняцца. Усім яны здаволены, нічога ім ня трэба... Пойдзем, і возьмем сабе самага тлустага, самага дурнога, самага задаволенага барана. Возьмем сабе аднаго, а рэшту пакінем — хай сабе сьняць свае сны... Гэй, ваўкі, браты мае!..

Сьвеціць месяц на пустое поле. Белы сьвет, мяккі, так і западае ў кожную ямку, у кожную баразну. Блудзяць ваўкі па полі, бліжэй і бліжэй да вескі падыходзяць.

Цёпла авечкам у хлеве, а ваўку ў лесе ня вельмі. Але ці прамяняе ён свой лес на хлеў цёплы авечы?

Вые воўк у лесе, склікае сяброў...

Устаў Янук, ва ўвесь рост выцягнуўся. Кружыцца яшчэ галава, яшчэ цягне крыху да гэтых кос, да вачэй гэтых чорных, да белых грудзей...

Заварушылася пані, вочы раскрыла.

— Куды ты, Янучок мой?

— Пайду, ня хочу... не магу...

— Куды?..

— А ці ня ўсё роўна... У мяне дарога свая...

Ускочыла пані...

— Дык ты... дык ты зусім?

Грудзі калышуцца, уздымаюцца высока.

— А чаго-ж... Што мне тут рабіць?

І павярнуўся да выхаду.

Зьверам рванулася пані да дзьвярэй і рукі раскрыжавала на іх.

— Ня пушчу... Мой ты... Ня пушчу.

Янук рвануў за руку.

— Пусьці... Што тут валэндацца.

Адкінула пані галаву.

— Янучок чаму гэта? Мне-ж здалося, што любіш, я думала... Яшчэ ніхто ня быў такім любым... Ты ведаеш многія дабіваліся, ногі цалавалі... Я сама любіла... Вось, ты ведаеш! чаго я езьдзіла ў горад?.. Я да каханка да свайго езьдзіла. А цяпер, цяпер навошта ён мне?..

Янук моўчкі стараўся адпіхнуць пані ад дзьвярэй, але як прырасла да іх.

— Янучок няўжо я дрэнная такая. Вось... Паглядзі...

Бліснула цела у белым сьвеце.

— Янучок, застанься... Я цябе зраблю шчаслівейшым у сьвеце, ты будзеш вядомы, багаты...

Падкацілася нешта пад горла Януку. Зава-рушылася агіда да ўсяго гэтага і да словаў пані...

— Пусьці, ты...

Вылаяўся моцна і сілай адшвырнуў жанчыну на падлогу. Адчыніў дзьверы і вышаў.

— Янучок...

IV

Хадзіў Янук па засыпаных белымі плямамі сьвету дарожках. Грудзі лёгка ўпіваюць празрыстае выразнае начное паветра.

— Эх, як добра...

Успомніў Янук пра горад далёкі, пра даўнейшых сваіх таварышоў успомніў, пра работу сваю.

— Усё роўна не заставацца-ж тут...

Паглядзеў Янук на палац яшчэ раз. О, якія-ж цяжкія сьцены, як давяць яны. Нельга стрываць...

І ў вачох Янука бліснулі злыя зялёныя іскаркі. Пашоў у пуню і хутка вышаў адтуль, цягнучы нехта пад пахаю. Падышоў да палаца і зьнік недзе ў цень...

Праз хвілін дзесяць ішоў Янук па белай дарозе, насьвістываючы нешта. На твары гарэла ўрачыстасьць, перамога паланела ў вачох.

Гэй, гэі... Там, далёка, далёка горад. Стары горад, цяжкі і грамоздкі. Там сябры даўнейшыя, і старая праца будзе. Вые ў лесе воўк і гараць на дарожках вілаватых воўчыя вочы. А Янук усё ідзе па дарозе, і ня страшна яму, а неяк лёгка, лёгка. Так вось, як-бы скончыў нейкую цяжкую работу і ведаеш, што будзе доўгі адпачынак. Хай сабе вые ў лесе воўк, хай склікае сваю воўчую раць. Ідзе Янук па белай дарозе, песьню насьвіствае і з кожным крокам усё лягчэй і лягчэй яму робіцца.

Вось і лес.

Янук абярнуўся назад і глянуў на пакінуты двор, што застаўся далёка, чуць не за вярсту. Сіняе неба ўсыпана зорамі, а на сінім фоне чырвонымі языкамі шугае полымя і чорнымі кудрамі раскінуўся дым. Усё вышэй і шырэй чырвоныя языкі..

У бліжнім сяле трывожна зазванілі званы..

Янук яшчэ пастаяў, паглядзеў, павярнуўся і зьнік у лесе.

З Ъ М Е С Т

Стар.

Марсэльеза	3
Фальварак „Падмошша“	11
Спатканьне	26
Таварыш Кунегін	38
Казка	53
Пані Лясоцкая	67

ТАГО-Ж АЎТАРА

Беларусь бунтарская. Вершы. БДВ. Менск, 1925.
(Разышлося)

Сонечнымі сьцежкамі. Вершы. ЦБ „Малад-
няка“. Менск, 1925. (Разышлося).

Шанхайскі шоўк. Паэма. ЦБ „Маладняка“.
Менск, 1925. (Разышлося).

І залацісьцей і сталёвей. Лірыка. ЦБ „Ма-
ладняка“. Менск, 1926.

Вежа. Вершы. (Друкуецца).

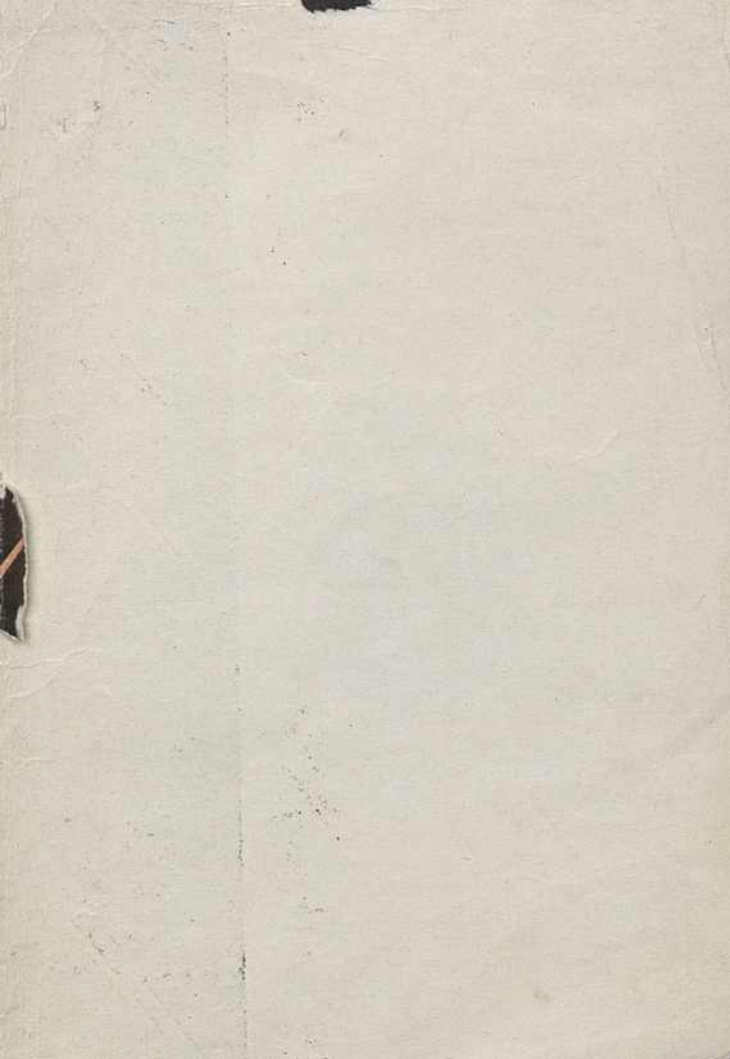

0979703000000

ТАРА

Безопасность человека. Журнал. М.: МГУ, 1975.
(Пятидесятый номер)
Образование и наука. Журнал. М.: МГУ, 1975.
(Пятидесятый номер)
История и философия науки. Журнал. М.: МГУ, 1975.
(Пятидесятый номер)
История философии и культуры. Журнал. М.: МГУ, 1975.
(Пятидесятый номер)
История философии и культуры. Журнал. М.: МГУ, 1975.
(Пятидесятый номер)

Цана 55 кап.

М. В. В. В.
1994 г.

М. В. В. В.
1994 г.

Cultural Relations
Bureau
127219